

SIMO MUIR

Israel-Jakob Schurin väitöskirjan hylkääminen Helsingin yliopistossa 1937

Antisemitismiä, kielikiistaa ja henkilöintrigejä

Israel-Jakob Schur oli arvostettu helsinkiläissyntyinen orientalisti. Hänen väitöskirjansa hylättiin Helsingin yliopistossa 1937. Simo Muir selvittää Schurin väitösprosessin vaiheet ja siinä mukana olleet henkilöt sekä pohtii väitöskirjan hylkäämisen taustalla olleita motiiveja.

■ Israel-Jakob Schur (1879–1949) oli keskeinen vaikuttaja ja uranuurtaja Helsingin juutalaisessa yhteisössä. Hän oli ensimmäinen nykyheprean opettaja ja puolestapuhuja Helsingissä.¹ Schur myös ajoi Suomen juutalaisten oikeudellista asemaa kansainvälisessä lehdistössä, perusti ensimmäisen juutalaisen lehden Helsinkiin sekä oli mukana perustamassa ensimmäistä akateemista juutalaista kirjallisuusseuraa ja Helsingin sionistiyhdistystä. Hän oli tiettävästi ensimmäinen juutalainen jäsen Suomen Itämaisessä Seurassa ja ensimmäinen juutalainen humanistisen alan tutkija Helsingin yliopistossa.

Schurin uskonnonhistorian ja kansatieteen alaan kuuluva väitöskirja *Wesen und*

*Motive der Beschneidung im Licht der alttestamentlichen Quellen und der Völkerkunde (Mit Berücksichtigung von Šabbath u. Pesah),*² joka oli läpäissyt esitarkastuksen ja edennyt väitöstilaisuuteen asti, hylättiin lopulta Helsingin yliopiston Historiallis-kielietieteellisen osaston kokouksessa toukuussa 1937. Prosessissa on monia seikkoja, jotka osoittavat, että väitöskirja hylättiin tarkoitushakuisesti ja opiskelijan oikeusturvaa loukattiin. Väitösprosessin taustalla vaikuttivat selvästi westermarckilaisten sosiaaliantropologien/uskontotieteilijöiden ja teologien väliset vuosikymmeniä jatkuneet kiistat.

Väitöstilaisuudessa nousi esille yliopistossa vallinnut kielikiista, sillä yksi ylimääräisistä vastaväittäjistä esitti täysin ruotsinkieliselle Schurille kysymyksensä suomeksi. Väitöstilaisuuden jälkeen Schurin väitöskirjaa puitiin monissa osaston kokouksissa. Schurin vastustajien lausunnoissa esiintyy useita antisemitistisiä kantoja. Sodan kynnyksellä äärioikeistolaiset ja sen myötä myös juutalaisvastaiset ajatukset saivat jalansijaa Helsingin yliopistossa.

Aiemman tutkimuksen valossa ei ole tiedossa, että humanistisella alalla olisi esiintynyt diskriminaatiota juutalaisen syntyperän vuoksi. On otettava huomioon, että

1. Simo Muir (2004a) *Yiddish in Helsinki. Study of a Colonial Yiddish Dialect and Culture* (Studia Orientalia 100). Helsinki: Finnish Oriental Society, 56–59; Simo Muir (2004b) 'Fenno-jidica – Suomi ja jiddišinkielinen kirjallisuus', *Historiallinen Aikakauskirja* 2004/4: 518–527.

2. 'Ympärileikkauksen olemus ja vaikuttimet Vanhan testamentin lähteiden ja kansatieteen valossa (huomioiden sapatin ja juutalaisen pääsiäisen).' Kansalliskirjasto, kansalliskokoelma –1972 Diss. HY.

juutalaisia humanistisen alan opiskelijoita oli vain muutamia Helsingin noin puolitoistatuhantisesta juutalaisväestöstä. Schurin painolasteina olivat juutalaisen syntyperän ja ruotsinkielisyyden lisäksi vasemmistolaisuus ja ”venäläisyys”, olihan hän entinen Venäjän kansalainen ja sujuva venäjän puhuja. Lisäksi Schur oli sionisti.

Schurin väitösprosessin tarkastelua vaikeuttaa hieman se, että ajan väitöskäytänteistä ei löydy yleisiä kuvauksia. Esitarkastettujen ja painatusluvan saaneiden väitöskirjojen hylkääminen väitöstilaisuudessa on tuiki harvinaista nykypäivänä ja lienee ollut 1930-luvullakin.³

Tutkimus ja väitöstilaisuus

Verzhbolovin Talmud-korkeakoulussa ja Königsbergin yliopistossa yksityisoppilaana opiskellut Schur haki maaliskuussa 1934 erillisoikeutta väitellä ilman kandidaatin tutkintoa käytännöllisestä filosofiasta Helsingin yliopistossa. Konsistorin jäsenet eivät suostuneet tähän mutta myönsivät Schurille hänen vahvan näyttönsä perusteella oikeuden suorittaa filosofian kandidaatin tutkinto historiallis-kielitieteellisessä osastossa ilman ylioppilastutkintoa.⁴ Schur oli osoittanut syvällistä kiinnostusta uskontotiedettä kohtaan jo pitkään. Vuonna 1932 *Teologisessa Aikakauskirjassa* ilmestyi yksi Schurin artikkeli ja vuotta myöhemmin Suomen Tiedeseura julkaisi kaksi Schurin kirjoittamaa uskontotieteen alaan kuuluvaa laajaa saksankielistä artikkelia, joiden tasoa pidettiin hyvin korkeana.⁵

3. Monista etsinnöistä ja tiedusteluista huolimatta en ole onnistunut löytämään tilastoja hylätyistä väitöskirjoista enkä esim. kuvausta hylkäämisprosessista 1930-luvulta. Esim. vuonna 2007 Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunta hylkäsi marraskuussa 2006 tarkastetun Peter Prycen väitöskirjan *Measuring attitudes in translation: a study of Nokia business reports*. Edellisen kerran esitarkastettu väitöskirja hylättiin 23 vuotta sitten. – Schurin väitöskirjan analysointi ja arviointi, mikä pitäisi suhteuttaa oman aikansa uskontotieteelliseen tiedekirjallisuuteen, ei kuulu tämän artikkelin puitteisiin.

4. Konsistorin pöytäkirja 11.4.1934, 13. §, *Litt. Schur*. Helsingin yliopiston keskusarkisto, Keskushallinnon arkisto.

5. (1932) 'Bibelkritiken i Talmud och Midrasch', *Teologinen Aikakauskirja* (häfte 3), 156–178. (1934) 'Jü-

Hänen toimintansa voidaan lukea osaksi *Wissenschaft des Judentums* -liikettä, jonka edustajat pyrkivät haastamaan protestanttisten teologien käsityksen kristinuskon absoluuttisesta ylivallasta muihin uskontoihin nähden.⁶ Helsingin yliopistossa Schur suoritti slaavilaisen filologian, itämaiden kirjallisuuden, käytännöllisen filosofian ja valtiotieteiden laajoja opintokokonaisuuksia erinomaisin arvosanoin.⁷ Maisterin tutkinto valmistui ennätysajassa, kuten konsistorin jäsenet olivat odottaneet; Schurin pro gradu -tutkielma hyväksyttiin vuonna 1935 arvosanalla *eximia cum laude*.

Syyskuussa 1936 Schur jätti ympärileikkauksen olemusta ja vaikuttimia käsittelevän väitöskirjansa tarkastettavaksi. Esitarkastajiksi nimettiin itämaiden kirjallisuuden professori Aapeli Saarisalo ja käytännöllisen filosofian professori Rafael Karsten.⁸ Käsi- kirjoitus läpäisi esitarkastuksen ja sai painatusluvan 3. lokakuuta 1936. Molemmat esitarkastajat sekä kansainvälistä arvostusta nauttiva Åbo Akademin filosofian professori Edvard Westermarck esittivät väitöskirjaa julkaistavaksi Suomen Tiedeseuran julkaisusarjassa. Itse väitöstilaisuutta varten, joka oli 10. huhtikuuta 1937, Schur painatti teoksensa kuitenkin omakustanteena.⁹ Painatus-

dische Erntebräuche im Altertum', *Commentationes humanarum litterarum* VI. 1. (Artikkelin lopussa maininta: *Gedruckt Januar 1933*); (1934) 'Versöhnungstag und Sündenbock', *Commentationes humanarum litterarum* VI. 3. (Artikkelin lopussa maininta: *Gedruckt September 1933*). G. Landtman ja K. Tallqvist olivat tarkastaneet molemmat artikkelit.

6. *Wissenschaft des Judentums* -liike syntyi 1800-luvun alussa emansipoituneiden saksanjuutalaisten parissa ja sen tavoitteena oli luoda juutalaisuutta tutkiva tieteen ala, joka olisi yhdenvertainen länsimaisen tieteen kanssa. Henry Wasserman (2002) 'Wissenschaft des Judentums: A Review Essay'. *Modern Judaism* 22: 83–98. Ben Zion Dinur (2007) 'Wissenschaft des Judentums', teoksessa Michael Berenbaum & Fred Skolnik (toim.) *Encyclopaedia Judaica* Vol. 21. Detroit: MacMillan Reference USA, 105–114.

7. Tiedot käyvät ilmi Schurin opintokirjasta. Schurin perheen arkisto, Suomen juutalaisten arkisto, Kansallisarkisto [SPH/SJA/KA].

8. Karsten oli toiminut vertailevan uskontotieteen dosenttina vuonna 1909.

9. Väitöskirjan painoi helsinkiläinen Centraltryckeriet. Schurin työ ei koskaan ilmestynyt Suomen Tiedeseuran julkaisusarjassa.

luvasta ja vastaväittäjä Karstenin puoltavista lausunnoista huolimatta väitöskirja lopulta hylättiin Historiallis-kielitieteellisen osaston kevään viimeisessä kokouksessa 29. toukokuuta. Samana syksynä Schur yritti väitellä vielä uudelleen, mutta hanke kaatui jo käsikirjoitusvaiheessa.

Schurin väitösprosessista on jäänyt jäljelle lähes sadan sivun verran pöytäkirjoja ja lausuntoja, joiden pohjalta voi luoda tarkan kuvan, miten prosessi eteni ja mitkä olivat väitöskirjan puoltajien ja vastustajien argumentit.¹⁰ Väitösprosessissa on useita ihmetystä herättäviä piirteitä ja tapahtumia. Ensimmäinen näistä sattui jo ennen varsinaista väitöstilaisuutta. Alun perin kustoksena tuli toimia professori Saarisalon. Kuitenkin tasan viikkoa ennen väitöstilaisuutta osasto nimitti tehtävään sanskritin ja vertailevan indoeurooppalaisen kielentutkimuksen professorin Gustav John Ramstedtin. Syyksi nimittämiseksi mainitaan rehtori Robert Brotheruksen Saarisalolle myöntämä virkavapaus, jonka oli määrä päättyä 14. huhtikuuta, toisin sanoen kolme päivää Schurin väitöksen jälkeen. Osaston pöytäkirja ei anna syytä virkavapaudelle.

Väitöstilaisuudessa Schurin virallisena vastaväittäjänä toimi Rafael Karsten. Ensimmäisenä ylimääräisenä vastaväittäjänä esiintyi Vanhan testamentin eksegetiikan professori Antti Filemon Puukko, toisena suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori Albert Hämäläinen. Kirkkoherra Onni H. Ronimus käytti kolmannen ylimääräisen puheenvuoron esittäen yhden kysymyksen. Väitöstilaisuus oli ruotsinkielinen, vain Hämäläinen esitti vastaväitteensä suomeksi, osittain myös saksaksi. Vastaväittäjä Karsten ehdotti Schurin väitöskirjan hyväksymistä. Sen sijaan ylimääräiset vastaväittäjät Hämäläinen ja Puukko esittivät eriävän mielipiteen. Päätös Schurin väitöskirjan hyväksymisestä tai hylkäämisestä siirtyi Historiallis-kielitieteelliselle osastolle.

Karstenin puoltava lausunto

Historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksissa Schurin tapausta käsiteltiin lausuntojen perusteella, joita asianomaiset henkilöt olivat laatineet, joko osaston pyynnöstä tai

omasta ehdotuksestaan. Osaston pöytäkirjojen perusteella keskustelua aiheesta käytiin kuudessa kokouksessa. Ensimmäisenä tuli käsittelyyn 17.4. vastaväittäjä Karstenin lausunto, jossa hän antaa seikkaperäisen kuvauksen Schurin väitöskirjan sisällöstä. Karstenin mukaan työn ansioita olivat sen runsas alkukielinen lähdeaineisto, jonka tutkimiseen Schurin kielitaito antoi erinomaiset lähtökohdat, ja kriittinen suhtautuminen aikaisempiin teorioihin. Karsten toteaa, että

ympärileikkausta yleensä ja erityisesti juutalaisten ympärileikkausta ei ole koskaan aiemmin käsitelty läheskään yhtä perusteellisesti ja yhtä syvällisellä lähdetuntemuksella kuin nyt. Schur hylkää aivan oikeutetusti joitakin aikaisempia mielikuvituksellisia ja todistamattomia teorioita, joita ovat esittäneet niin kansatieteilijät ja sosiologit, kuten [Heinrich] Schurtz ja [James George] Frazer, kuin teologitkin, kuten [Hugo] Gressmann – tekijä tarjoaa pitkälti aivan uusia ratkaisuja moniin hyvin vaikeisiin uskonnonhistoriallisiin ongelmiin, joita hän ottaa käsiteltäväkseen.¹¹

Karsten tuo esille joitakin puutteita koskien muotoseikkoja. Hänen mielestään ajoittain Schurin ajatukset ovat vaikeasti seurattavissa, vaikkakin pääosin työ on hyvin selkeä. Karsten huomauttaa myös monista painovirheistä, lisäten kuitenkin, että ne ovat vähäpätöisiä eivätkä johda väärinkäsityksiin. Karsten toteaa lopuksi, että Schurin väitöskirja on ”erityisen tärkeä ja huomiota ansaitseva” panos juutalaiselle ja yleiselle uskonnonhistorialle ja vastaa täysin väitöskirjalle asetettuja kriteerejä.

10. Pöytäkirjat ja lausunnot: Helsingin yliopiston keskusarkisto, Humanistisen tiedekunnan arkisto [HYKA/HTA]. Käännökset ruotsista ja saksasta allekirjoittaneen. Aiheesta on tietääkseni vain yksi aiempi kuvaus, joka rajoittuu kuitenkin vain parin asiakirjan tarkasteluun: Harry Halén (1998) *Biliktu Bakshi, The Knowledgeable Teacher. G. J. Ramstedt's Career as a Scholar*, Helsinki: The Finno-Ugrian Society, 300.

11. Historiallis-kielitieteellisen osaston [HKO] pöytäkirja 17.4.1937, 7. §, *Litt. Karsten* [ruotsiksi]. HYKA/HTA. (Väitöskirjaa käsiteltiin myös kokouksissa 24.4., 5.5., 15.5., 22.5., 29.5.).

Aivan lausuntonsa lopuksi Karsten mainitsee, että toisen ylimääräisen vastaväittäjän Hämäläisen käytös tilaisuudessa oli sopimatonta ja että osaston pitäisi puuttua asiaan. Hämäläinen esitti väitteensä ja kysymyksensä suomeksi vaikka väittelijä useaan otteeseen huomautti, että hän ei ymmärrä suomea. Historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksessa tämä asia herätti kiivaan keskustelun. Estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professori Yrjö Hirn valitti, että näin väittelijältä evättiin mahdollisuus puolustaa työtään. Raskauttavana seikkana Hirn piti myös sitä, että kustos ei väitöstilaisuudessa puuttunut lainkaan asiaan. Sekä Ramstedt että Hämäläinen, jotka olivat henkilökohtaisesti läsnä osaston kokouksessa, tarjoutuivat laatimaan oman lausuntonsa Schurin väitöskirjasta. Nämä lausunnot käsiteltiin 24. huhtikuuta.

Ramstedtin, Puukon ja Hämäläisen kielteiset lausunnot

Ramstedt kuvailee lyhyessä lausunnossaan väitöstilaisuuden kulkua ja tekee joitakin yleisiä havaintoja koskien Schurin väitöskirjaa. Huomattavaa on, että hän heti alussa tuo esille epäpätevyytensä uskonnonhistorian ja kansatieteen alaan liittyvän väitöskirjan arvioijana. Orientalistina ja tilaisuuden kustoksena hän kuitenkin katsoo voitavansa lausua oman mielipiteensä työstä. Hänen tukenaan ovat ”erään Vanhan testamentin eksegetiikan professorin”, toisin sanoen Puukon, hänelle yksityisessä keskustelussa tekemät huomiot Schurin työstä. Puukon käsikirjoittama epävirallinen suomenkielinen lausunto löytyy Ramstedtin käsikirjoituskokoelmasta.¹² Ramstedtin mielestä Schurin työn rakenteessa, tyyliässä ja erityisesti saksan kielessä on pahoja puutteita. Ramstedt toteaa:

Rakenne ja aiheen jäsentely vaikuttaa monin paikoin keinotekoiselta ja sekavalta. Minun on vaikea löytää aiheen käsittelyn selväpiirteisyyttä ja selkeyttä, jonka pitäisi olla tunnusmerkillistä väitöskirjalle. Luke-mattomat erilaiset ja eriarvoiset yksityiskohdat, alinomaiset toistot ja ilmeiset sivujuonteet, joilla ei ole mitään tekemistä aiheen

kanssa, hallitsevat kirjaa siinä määrin, että noin puolet sen sisällöstä on minusta mielivaltaisesti ja huonolla arvostelukyvyllä kokoonpantu.¹⁵

Ramstedt ei lähde esittämään lyhyehkössä lausunnossaan syvällisempää analyysiä vaan tyytyy yksittäisten asiayhteydestä irrotettujen lauseiden siteeraukseen ja yleistyksiin. Erityisesti Ramstedtin lausunnosta pistää silmään hänen epäluuloinen suhtautumisenensa ”juutalaiseen kirjallisuuteen” (ts. Talmud, midraš-kirjallisuus, rabbinistiset kommentaarit), jonka arvo on hänelle ”täysin tuntematon”. Ramstedt pyrkii monin tavoin asettamaan Schurin pätevyyden ja uskottavuuden tutkijana epäilyksen alaiseksi. Osoituksena tästä ovat myös hänen huomionsa koskien Schurin väitöskirjassaan ja *lectio precursoriassaan* käsittelemiä gematrisia¹⁴ kysymyksiä. Ramstedtin mukaansa Schurilla on erityinen mieltymys ”numeromagiaa” kohtaan.

Puukon Ramstedtille antamaa epävirallista lausuntoa lukiessa huomaa miten lähes kaikki Ramstedtin keskeiset huomiot koskien Schurin väitöskirjan kieltä, rakennetta ja sisältöä ovatkin itse asiassa peräisin Puukolta. Puukon lausunto on hyvin tärkeä Schurin väitöskirjan hylkäämiseen taustalla olleiden motiivien kannalta ja käsittelen sen tässä yhteydessä. Huomattavaa on, että Puukko ei omasta aloitteestaan voinut laatia historiallis-kielitieteelliselle osastolle lausuntoa, sillä hän oli toisen tiedekunnan (ts. teologisen) jäsen, eikä myöskään osallistua kokoukseen.¹⁵ Puukon lyhyt ja ytimekäs lausunto alkaa huomautuksella Schurin saksankielen virheellisyydestä, etenkin sen sanajärjestyksestä, joka on ”lukemattomissa kohdissa epäsaksalainen”. On syytä mainita, että Puukon saksalaissyntyinen Helenevaimo (o.s. Füchsel) toimi tieteellisten julkaisujen saksan kielen tarkastajana,¹⁶ ja ei ole mitenkään poissuljettua, etteikö hän olisi arvioinut Schurin työtä. Puukko huomauttaa myös heprealaisten erisnimien oikeinkirjoituksesta. Erityisesti Puukon lausunnossa, kuten Ramstedtinkin, herättävät huomiota negatiivinen asenne ”juutalaisia lähteitä” kohtaan ja vakaumus Vanhan tes-

tamentin suvereenisuudesta. Puukko kirjoittaa:

Tekijä on liian riippuvainen juutalaisista lähteistä ja selittäjistä, joita hän luettelee perätysten uskaltamatta ruveta niitä silloinkaan arvostelevaan, kun ne samasta asiasta esittävät aivan eri mielipiteitä, vieläpä asiasta, joka Vanhan testamentin alkutekstien mukaan on jokseenkin selvä.

Puukkoa häiritsee myös se, että Schur ei viittaa arvostettujen (tunnustuksellisten protestanttisten) Vanhan testamentin eksegeettien, kuten Franz Delitzschin ja August Dillmannin teoksiin, joista hänen mukaansa saa selvemmän kuvan ympärileikkauksesta kuin Schurin väitöskirjasta. Lopuksi Puukko toteaa:

Tekijällä on epäilemättä paljon tietoja, mutta vielä enemmän selityksiä, joita täytyy pitää aivan mielikuvituksellisina (babyl.[onialaisen] lukusysteemin, triadin ym. sovittaminen Abrahamin historiaan, ym).

Puukon teologinen vakaumus ei selvästikään hyväksy rabbinistisen kirjallisuuden sisältämien gematristen ("babylonialainen lukusysteemi") selityksien pohdintaa Vanhaa testamenttia käsittelevässä väitöskirjassa. Erityisesti paheksuntaa näytti aiheuttavan se että Schur käsitteli Abrahamin ja kolmiluvun (triadin) seksuaalista ulottuvuutta.

Toinen ylimääräinen vastaväittäjä Hämäläinen pyrkii pitkässä lausunnossaan antamaan kansatieteellisen analyysin Schurin työstä. Hän myös huomauttaa väitöskirjan rakenteesta eikä näe eräiden kappaleiden asiayhteyttä ympärileikkauksikysymykseen. Esimerkkinä hän mainitsee mm. kappaleen *Der symbolisierte Phallus* – asiaa yhtään perustelematta. Hämäläistä häiritsee erityisesti Schurin ohjelmajulistuksen kohta *sich vor [kein] Autoritäten beugen* ja hänen avoin kriittisyytensä tiettyjä "auktoriteetteja" kohtaan. Hämäläisen esimerkki on kiintoisa: hän asettaa vastakkain Schurin protestanttista teologia Hugo Gressmannia kohtaan esitettävän kritiikin ja juutalaisen filosofin

Lucien Lévy-Bruhlin teorian puolustamisen. Hämäläisen mielestä Schurin väitöskirjan kansatieteelliset ansiot jäävät heikoksi:

Milloin tekijä liikkuu etnologisten kysymysten parissa, paljastuu hänen interpretaatiokykynsä vajavaisuus ja ennen kaikkea yksipuolisuus. Tekijä tuntee ympärileikkauksen etnologisena ilmiönä etupäässä H. Schurtzin yleisteoksesta "Urgeschichte der Kultur" sekä R. Karstenin, G. Landtmanin ja E. Westermarckin teoksista esiintyvistä fragmentaarista – lausunnoista. Sen sijaan hän ei ole käyttänyt tämän alan pääteosta, Schurtzin klassilliseksi tullutta laveaa tutkimusta: "Altersklassen und Männerbünde".¹⁷

Hämäläinen suhtautuu äärimmäisen kriittisesti Schurin esittämiin etnologisiin päätelmiin ja puolustelee kantaansa useilla paralleleilla suomalais-ugrialaisten kansojen tavoista (mm. lasten seremoniallinen hiustenleikkuu nimenannon yhteydessä, taiat Kalevalassa). Niin Hämäläinen kuin Ramstedtkaan eivät näe Schurin väitöskirjassa yhtään mainitsemisen arvoista ansiota ja esittävät sen hylkäämistä.

Schurin ja Karstenin vastalausunnot

Yliopiston ohjesääntöjen mukaan Schurilla oli oikeus laatia kirjallinen vastine Hämäläisen ja Ramstedtin lausuntoihin kuukauden kuluessa. 15. toukokuuta käsiteltyssä vastineessaan Schur pyrkii seikkaperäisesti,

12. *Huomautuksia Israel-Jakob Schurin väitöskirjaan "Wesen und Motive der Beschneidung"*. G. J. Ramstedtin käsikirjoituskokoelma Coll. 175, Kansalliskirjasto.

13. HKO pöytäkirja 24.4.1937, 10. §, *Litt. Ram.* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

14. Gematrialla tarkoitetaan heprean kielen numeroologiaa.

15. Puukon käsikirjoittamassa lausunnossa ei ole päivämäärää, joten emme tiedä saiko Ramstedt sen ennen väitöstä vai vasta sen jälkeen, kun hän laati osastolle lausuntoaan.

16. Pauli M. K. Niemelä (1999) *Antti Filemon Puukko: Suomalainen Vanhan testamentin tutkija ja tulkiitsija*, Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja 74, Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura, 17.

17. HKO pöytäkirja 24.4.1937, 10. §, *Litt. Häm.* [suomeksi]. HYKA/HTA.

kohta kohdalta vastaamaan häntä vastaan esitettyihin syytöksiin. Ensimmäiseksi hän puuttuu Ramstedtin omiin lauseisiin asian-
tuntemattomuudesta kyseessä olevassa väitösaiheessa ja korostaa, että kolme alan asiantuntijaa (Westermarck, Karsten, Saarisalo) ovat aivan vastakkaista mieltä Ramstedtin kanssa. Schur ei katso pystyvänsä vastaamaan perusteellisesti Ramstedtin väitteisiin, koska Ramstedt ei esitä todisteita kantansa vahvistamiseksi. Keskusteluun ”juutalaisen kirjallisuuden” arvosta Schur toteaa, että myös monet ”ei-juutalaiset eksegeetit” ovat siteeranneet tätä kirjallisuutta. Hän mainitsee myös professoreiden nimiä,¹⁸ jotka ovat käsitelleet laajalti gematria Vanhan testamentin selityksessä. Suhteestaan Puukon edustamaan protestanttiseen teologiaan Schur toteaa:

En halua kieltää, etteikö Vanhan testamentin eksegeetiikan professori, joka ”yksityisessä keskustelussa” on ilmoittanut professori Ramstedtille, että Delitzschin ja Dillmannin selitysten pohjalta saa aivan toisen käsityksen ympärileikkauksen luonteesta, olisi myös oikeassa, niin kauan kun hän pitäytyy tässä teologisessa kannassa. Tällainen käsitys ei kuitenkaan ole vallalla uskonnotutkijoiden ja kansatieteilijöiden parissa. Se, että edustan jälkimmäistä kantaa, käy selvästi ilmi työstäni.¹⁹

Schur kertoo Puukon myöntäneen väitöstilaisuudessa, että teologien ja kansatieteilijöiden näkemykset ovat vastakkaisia, kun kyseessä ovat uskonnolliset kysymykset ja Vanhan testamentin tulkinta. Ramstedtin väitteisiin, että Schurin kirjoituksen tyyli ei ole tieteelliselle työlle sopiva, ja vihjaukseen jumalanpilkasta, Schur puolustautuu seuraavasti:

Kirjelmänsä sivulla kolme professori [Ramstedt] siteeraa tiettyjä kohtia työssäni ja kuvailee niitä ”ylimielisiksi” ja ”rienaaviksi”. Olen hyvin pahoillani, että professori ei kiinnittänyt huomiota siihen, että Jumala, josta puhun, ei ole juutalaisten profeettojen vaan juutalaisten pappien jumala. Niiden pappien, jotka Toisen Mooseksen kirjan

luvussa 4: 2–4, 6–7, 9 mm. olivat muuttaneet Jumalan noituuden opettajaksi ja Mošen [Mooseksen] noidaksi. Tapani kuvata tätä jumalaa vastaa juutalaisten profeettojen tapaa, jotka pyrkivät subliimimpaan ja puhtaampaan käsitykseen Jumalasta.²⁰

Schurin maailmankuva ja kriittinen suhtautuminen uskontoon välittyy hänen tekstinsä tyylistä. Vuosia aiemmin oli radikaaleista mielipiteistään tunnettu filosofi Rolf Lagerborg vaatinut jumalanpilkkan sallimista vastustettaessa uskonnollista taantumusta.²¹ Schur tuo esille useita esimerkkejä siitä, miten Ramstedt oli ymmärtänyt asioita väärin, siteerannut virheellisesti Schurin *lectio precursoriassa* lausumia asioita ja esittänyt paikkansapitämättömiä väitteitä väitöstilaisuuden kulusta.²² Erillisessä liitteessä²³ Schur selostaa ensimmäisen ylimääräisen vastaväittäjän, Puukon, kritiikin kohteeksi joutunutta ”tavallisuudesta poikkeavaa” heprean translitteraatiojärjestelmää. Kyse oli nimenomaan hepreankielisten etunimien oikeinkirjoituksesta, jossa Schur käytti heprean äänneopin mukaisia translitteraatioita (esim. Šichem, Avraham) perinteisten länsimaisten ja teologien käyttämien muotojen sijaan (vrt. Sikem, Abraham). Yllä käsitellystä Puukon epävirallisesta lausunnosta voimme lukea translitteraatiosta:

Raamatulliset nimet kirjoitettu uusjuutalaisen²⁴ ääntämistavan mukaan, joten Kristitty ei niitä usein tunne, vaikka on kysymyksessä koko maailman kirjallisuudesta muutoin tunnettavat nimet. Kirja on kai aijottu Kristittyjenkin luettavaksi, koska se on esitetty Helsingin yliopiston Hist.-kielil. osaston tarkastettavaksi.

Myös tässä suhteessa havaitsemme Puukon edustaman teologian negatiivisen asennoitumisen juutalaista tieteen tekemistä vastaan. Itse asiassa ajan tiedekirjallisuudessa ei ollut yhtä vakiintunutta systeemiä heprealaisten nimien translitteraatiosta.

Väitöstilaisuudessa Schur ei omien sanojensa mukaan voinut puolustautua toisen ylimääräisen vastaväittäjän Hämmäläisen suomeksi esittämiin väitteisiin, sillä hän ei ym-

märtänyt suomea.²⁵ Myös Hämläläisen suomenkieliseen lausuntoon (24.5.1937) hän joutui tutustumaan suullisen käännöksen kautta. Schur esittää kahdeksantoista numeroitua kohtaa, joissa hän pyrkii perusteellisesti vastaamaan Hämläläisen väitteisiin. Schur osoittaa miten monet Hämläläisen kritisoimat kansatieteelliset käsitykset, koskien esimerkiksi Abrahamin nimenvaihtoa ja ympärileikkauksen *pars pro toto* -teoriaa, ovat tunnettujen etnologien esittämiä, eivät hänen omia näkemyksiään. Schur ei lähde liiemmin pohtimaan Hämläläisen esittämien suomalais-ugrilaisten paralleelien suhdetta omaan aiheeseensa. Schur osoittaa myös miten yksi Hämläläisen kritiikin kohteeksi joutunut asia johtui yksinomaan siitä, että Hämläläinen oli tulkinut väärin saksan kieltä. Schur tuo lisäksi esille Hämläläisen tekemän listan saksan kielen virheistä väitöskirjassa (kaikkiaan 84 kpl 147 sivulla) ja osoittaa lähdeoteuksiin viitaten, miten kymmenen sanan ja ilmauksen kohdalla moite ei pidä paikkaansa. Schurin mukaan myös vähintään kaksikymmentä Hämläläisen osoittamasta virheestä koskee pisteitä ja pilkkuja, joista monet ovat alaviitteissä.

Puolustuksessaan Ramstedtin ja Hämläläisen kielteisiin lausuntoihin Schur nostaa esille myös kolmannen ylimääräisen vastaväittäjän, kirkkoherra Onni H. Ronimuksen esittämän kysymyksen siitä, miten hän voi puhua ”taruista” (*sagor*) käsitellessään Moosen elämää.

(E)tnologeilla ja uskonnotutkijoilla on toinen käsitys tässä kysymyksessä kuin papeilla ja teologeilla, ja jos pidän yhtä ja toista asiaa Mošen [Moosen] elämässä puhtaana folklorena, niin se ei vähennä mitenkään Mošen arvoa ja merkitystä niin uskonnolle kuin uskontotieteellekään.²⁶

Vastaväittäjä Karstenin laatima asiantuntijalausunto, koskien Ramstedtin ja Hämläläisen kielteisiä lausuntoja, luettiin Historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksessa Schurin puolustuslausunnon jälkeen. Tämän Karstenin toisen lausunnon tyyli on hyvin suora ja osoittaa miten asianomaisten professoreiden arvovaltataistelu kiristyi. Karsten toteaa

lausuntonsa aluksi (alleiviivaus originaalin mukaisesti):

Ensinnäkin koskien prof. Ramstedtia, josta tuli kuten tiedettyä aivan sattumankaupalla tämän väitöksen kustos, mikä on herättänyt minussa mitä suurinta kummastusta. Prof. Ramstedt on itse sitä mieltä, että ”aihe on hänelle monella tapaa vieras” ja että hän ”ei halua eikä pysty esiintymään asiantuntijana kyseessä olevalla alalla, joka kuuluu uskonnonhistorian ja kansatieteen pariin.” Tämä ei kuitenkaan estä prof. Ramstedtia vaatimasta jyrkin sanoin väitöskirjan hylkäämistä, vaikka todellisuudessa hän ei pysty tukemaan vaatimustaan yhdelläkään kunnan perusteella. En voi mitenkään ymmärtää, miten joku voi vaatia sellaisen väitöskirjan hylkäämistä, jota itse sanoo olevansa epäpätevä arvostelemaan. Tämä täydellinen aihepiirin tuntemattomuus ei ole estänyt prof. Ramstedtia, kuten hän sanoo, ”tekemästä huomioita väittelyn tieteellisestä tasosta”. Jos prof. Ramstedt haluaa tästä huolimatta osoittaa, että se oli hänen mielestään, mitä väittelijään tulee, ”matala”, niin tämä on vain lisätodiste siitä, että kustos ei ole perehtynyt tarpeeksi aiheeseen arvostaakseen keskustelua. En usko, että kukaan, joka [Suomen] Itämaisen Seuran kokouksissa tai muissa yhteyksissä on kuullut Schurin loistavia esitelmiä, joissa

18. Mm. A.[Alfred] Jeremias ja H.[Hugo] Winckler.

19. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Schur* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

20. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Schur* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

21. Ilona Salomaa (2003) 'Ja niin loppui radikalismilta veto', *Kanava* 7, 503–507.

22. Esimerkkinä Schur mainitsi, että Puukko esitti vastaväitteensä saksaksi, ei ruotsiksi.

23. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Bilaga n:o 1* [ruotsiksi] HYKA/HTA. Toisena liitteenä Schur lähetti Puukon vuonna 1932 laatiman lausunnon koskien sujuvaa hepreakin taitoaan.

24. Puukko viittaa nykyhepreaan ja sen vaikutukseen nimien translitteroinneissa.

25. Helsingin juutalaiset olivat omaksuneet ruotsinkielen, joka oli 1800-luvulla kaupungin valtakiel. 1900-luvun alussa yhteisössä käytettiin vielä paljon jiddiisiä. Vähittäinen suomenkielistyminen alkoi vasta 1930-luvulla juutalaisen koulun vaihtaessa opetuskielen ruotsista suomeen.

26. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Schur* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

hän on käsitellyt Vanhan testamentin uskonnonhistoriaa koskevia kysymyksiä, haluaisi allekirjoittaa lausuntoa, että tieteellinen taso, jota hän on näissä osoittanut, olisi ”matala”.²⁷

Karsten kritisoi Ramstedtin ja Puukon mainitsemia August Dillmannin teosta ja toteaa, että se ei tarjoa mitään uutta ratkaisumallia ympärileikkauksen motiiveista. Sen sijaan hän kertaa Schurin työn ansiota selostamalla hänen teoriansa ydinkohtia. Karsten tuo myös esille Ramstedtin tekemät virheelliset huomiot, jotka koskevat ylimääräisten vastaväittäjien väitöstilaisuudessa käyttämiä kieliä ja pitää erityisen raskauttavana sitä, että hän ei kustoksena mainitse sanallakaan virallisen vastaväittäjän esille tuomia väitöskirjan meriittejä.

Karsten suomii erityisen jyrkin sanoin, jopa ivallisesti, Hämmäläisen kirjallista lausuntoa ja hänen käytöstään väitöstilaisuudessa.²⁸ Karsten pitää lausuntoa hyvin sekavana, mikä on hänen mielestään selvä osoitus siitä, että Hämmäläinen on epäpätevä arvioimaan väitöskirjan tasoa. Karsten osoittaa esimerkein miten heikosti Hämmäläisen esittämät suomalais-ugrilaiset paralleelit liittyvät käsiteltävään aihepiiriin. Karsten selvästi loukkaantui Hämmäläisen väheksyvästä asenteesta hänen teorioitaan kohtaan (joihin Schur pitkälti nojautuu) ja julistautumisesta ”etnologian auktoriteetiksi”. Karsten antaa monin verroin takaisin:

Saamme toisaalta aavistuksen siitä, että yksi väitöskirjan puutteista lienee se, että Hämmäläisen teosta ”Ihmisruumiin substanssi” ei ole käytetty. Saamme ymmärtää, että jos Schur olisi ottanut pelkästään tämän teoksen huomioon, olisi hän vaivattomasti voinut selittää jopa sellaisen arvotuksellisen ilmauksen kuin ”Bräutigam des Blutes”²⁹ Toisessa Mooseksen kirjassa 4:26 ja vieläpä arvoituksellisemman ilmauksen kuten háthan damím la-mûlôth.³⁰ Se, mitä niin juutalaiset kuin ei-juutalaisetkin raamatunselittäjät ja eksegeetit ovat vuosisatojen ajan turhaan mietiskelleet, ratkeaa silmänräpäyksessä ja vaivattomasti suomalais-ugrilaisen kansatieteen edustajan kautta, joka ei osaa

sanaakaan hepreaa, ei tunne seemiläistä uskontoa tai sielunelämää, ei tunne vanha-testamentillista kirjallisuutta ja vielä vähemmän Talmudia, ja on heikosti perehtynyt yleiseen kansatieteeseen.³¹

On selvää, että osaston oli vaikea ryhtyä päätöksentekoon näin ristiriitaisten lausuntojen pohjalta. Toisaalta vastaväittäjä Karstenin lausunto samoin kuin väittelijä Schurinkin vastine osoittivat, että kustos Ramstedtilla ja ylimääräisellä vastaväittäjä Hämmäläisellä ei ollut esittää selviä perusteita väitöskirjan asiasisältöä vastaan. Huomio siirtyi näin muotoseikkoihin: teoksen väitettyyn huonoon saksan kieleen ja painovirheisiin. Ennen lopullista päätöstä päätettiin vielä pyytää lausunto professori Gustav Schmidtiltä ja saksan lehtori Dr. Heinrich Schlückingiltä väitöskirjan kielestä. Ramstedt oli jo aiemmin ollut yhteydessä Schmidtiin ja luetuttanut hänellä väitöskirjaa; tämä oli jo tuolloin esittänyt teoksen hylkäämistä kielen perusteella. Lausunnot tulivat lopulta käsittelyyn osaston viimeisessä kokouksessa (29. toukokuuta), missä myös lopullinen päätös koskien väitöskirjan hylkäämistä tehtiin. Schur oli ilmeisesti selvillä asioiden kulusta, sillä hän toimitti osastolle kirjeen, jossa hän tarjoutui painattamaan uuden version väitöskirjastaan, jossa painovirheet olisi korjattu.³² Kirje käsiteltiin osaston kokouksessa 22. toukokuuta mutta se ei johtanut minkäänlaisiin jatkotoimenpiteisiin.

Saksalaiset asiantuntijat ja lopullinen päätös

Professori Gustav Schmidin lausunto Schurin väitöskirjan kielestä on perusteellinen ja monin esimerkein ja viittauksin varustettu. Hän tuo esille runsaasti erilaisia sanastollisia ja kieliopillisia virheitä. Huomattavaa on kuitenkin, että hän monissa kohdoin mainitsee, että kyseinen sana tai kieliopillinen muoto on ”nykykielen vastainen”, ”poistunut käytöstä” tai ”vanhentunut”. Myös kirjoitusvirheistä hän toteaa, että vain kaksi häiritsee ymmärrettävyyttä. Schmidt, kuten muutkin, kiinnittää huomiota sanajärjestykseen, hän ei kuitenkaan esitä esimerkkejä

eikä kommentoi asiaa tarkemmin. Puolustuksessaan (15.5.) Ramstedtin ja Hämäläisen lausuntoihin Schur oli jo selvittänyt, että selkeyden vuoksi hän ”otti vapauden asettaa subjektin, predikaatin ja objektin niin lähelle toisiaan kuin mahdollista”. Schmidt tuo esille myös joitakin svetisismejä. Schmidtin lausumat kielen yleisestä tyylistä herättävät huomiota. Hänen mukaansa tyyliä leimaa ”tuskallinen ja läpitunkeva julkeus”, kyynisyys ja persoonattomuus. Lopuksi hän toteaa:

Tehdäkseni yhteenvedon minun täytyy sanoa, että tuskin olen nähnyt saksaksi kirjoitetussa tieteellisessä teoksessa niin vähän vaivannäköä kirjoitettua kieltä kohtaan kuin Israel-Jakob Schurin väitöskirjassa. Kieliopillisten ja sanastollisten virheiden määrä ylittää kaikki sallittavat rajat. Tyyli ei ole tieteellistä, vaan edustaa suuressa määrin halpamaisen journalismin, kahviloiden ja kadun kielen tyyliä. Harmiksemme näemme, miten vanha hyvä perinne katkeaa, perinne, josta suomalaisella tieteellä on täysi oikeus olla ylpeä.³³

Schlückingin lausunto³⁴ puolestaan on vain puolen sivun pituinen ja tyytyväisyyttä toteamaan, että kieli ei täytä väitöskirjalle asetettuja vaatimuksia. Lausunnossaan hän yhtyy Schmidtin kantaan. Schlücking jättää kuitenkin täysin mainitsematta erään merkittävän asian, jonka hän oli sanonut Karstenille kahdenkeskisessä keskustelussa. Karsten kirjoitti 15. toukokuuta päivätyssä lausunnossaan:

Voin vain lopettaa viittaamalla saksan lehtori Schlückingin lausahdukseen, jonka hän sanoi koskien huomautuksia, joita oli tehty kielellisistä puutteista: ”Jos tämä väitöskirja hylätään kielen vuoksi, niin moni muu aiemmin hyväksytty saksaksi kirjoitettu väitöskirja olisi pitänyt hylätä yhtälailla.”³⁵

Tämä lausahdus asettaa Schmidtin kieltä kohtaan tehdyt huomiot ja käsityksen ”hyvästä perinteestä” aivan toiseen valoon. Tärkeää on muistaa, että väitöskirjan saksan kielen olivat hyväksyneet niin Karsten kuin

Saarisalo antaessaan painatusluvan. Nykyisen kaltaista kielentarkastusprosessia³⁶ ei tuolloin ollut ja erityisten kielentarkastajien käyttö oli näin ollen poikkeus.

Historiallis-kielitetieteellisen osaston viimeisessä kokouksessa käsiteltiin saksan lehtoreiden lausuntojen lisäksi historian professori Herman Gummeruksen ja Ramstedtin kirjelmät. Gummerus, jonka nimi tulee esille vasta prosessin lopussa, oli laatinut lausunnon (omasta aloitteestaan), jossa hän sanoo olleensa valmis äänestämään väitöskirjan puolesta, mutta katsoo Schmidtin ja Schlückingin lausuntojen perusteella, että kielen vuoksi väitöskirjaa ei voi hyväksyä.³⁷ Ramstedt puolestaan puolustautuu Karstenin väitteitä vastaan epäpätevyydestään väitöksen arvioijana: hän sanoo pystyvänsä kokemuksensa perusteella arvioimaan työn tieteellistä tasoa, vaikka ei ole asiantuntija alalla.³⁸ Omasta mielestään hänen ei tarvitse uskottavuutensa todistami-

27. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Rafael* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

28. Yksi huomioista koskee Hämäläisen heikohkoa saksan taitoa. Karsten toteaa, että Hämäläinen teki ”useita yrityksiä puhua saksaa” mutta joutui aina turvautumaan suomeen.

29. ’Veriylkä’.

30. ’Veriylkä ympärileikkauksen kautta’. 2. Moos. 4:26 (vuoden 1938 Raamatun käännös). Tämä näyttää olevan Karstenin asettama ”kompa”, sillä molemmat vierasperäiset ilmaukset viittaavat samaan asiaan ja samaan Raamatun paikkaan.

31. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Rafael* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

32. Mitä kirjoitusvirheisiin tulee, Schur sanoo 15.5. päivätyssä kirjelmässään oikolukeneensa tekstin viisi kertaa läpi, ja hänen mukaansa jäljelle jääneet ladontavirheet johtuvat osaksi hänen kärsimästään silmien hajataiteisuudesta, osaksi yllirasittumisesta ja kirjapainosta.

33. HKO pöytäkirja 29.5.1937, 8. §, *Litt. Schmidt* [saksiksi]. HYKA/HTA.

34. HKO pöytäkirja 29.5.1937, 8. §, *Litt. Schlück* [saksiksi]. HYKA/HTA.

35. HKO pöytäkirja 15.5.1937, 8. §, *Litt. Rafael* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

36. Nykyisin tiedekunta suorittaa automaattisesti kielentarkastuksen, josta tehdään kirjallinen lausunto. Tätä ennen väitöskirja on jo käynyt läpi syntyperäisen puhujan kielenhuollon. Jos kielenhuollon on tehnyt Helsingin yliopiston kielikeskus, ei erillistä kielentarkastusta tehdä.

37. HKO pöytäkirja 29.5.1937, 8. §, *Litt. Gummi* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

38. HKO pöytäkirja 29.5.1937, 8. §, *Litt. Ram.* [ruotsiksi]. HYKA/HTA.

Israel-Jakob Schur 1930-luvun lopulla otetussa kuvassa. Kansallisarkisto.

seksi esittää Karstenille Schurin väitöskirjan puutteita. Ramstedt myöntää tehneensä vain kaksi virhettä lausunnossaan: ensimmäinen koski painovirhettä ja toinen Puukon väitöksessä käyttämää kieltä.³⁹ Tämän jälkeen osasto hylkäsi yksimielisesti Schurin väitöskirjan.⁴⁰ Ramstedt kirjoitti oman väitöskirjakkappaleensa kanteen: ”Hyljättiin pitkien väittelyjen ja vastaväittelyjen jälkeen, etupäässä maun ja kielen outouden ja virheelisyyden vuoksi.”⁴¹

Hylkäämisen motiivit

Schurin väitöskirjan hylkääminen herättää monia kysymyksiä. Tapausta koskeviin asiakirjoihin katsomatta ihmetystä herättää se, miten oli mahdollista, että tiedemaailmaan jo etabloituneen ja arvostusta nauttivan tutkijan väitöskirja hylätään, vaikka se oli läpäissyt esitarkastuksen ja virallinen vastaväittäjä ehdotti sen hyväksymistä. Väitösprossissa ja -tilaisuudessa on useita muodollisia epäkohtia, joista osa rikkoi selvästi (ainakin nykypäivän standardien mukaan) opiskelijan oikeusturvaa: kustos laiminlöi tehtäviään ja toimi puolueellisesti, kustos ajoi aktiivisesti väitöskirjan hylkäämistä,

väittelijälle esitettiin vastaväitteitä kielellä, jota hän ei ymmärtänyt sekä kielentarkastusta ei suhteutettu yleiseen tasoon.

Lausuntojen ja muun taustatiedon valossa näyttää selvästi siltä, että Puukko oli keskeisin vaikuttaja Schurin väitöskirjan hylkäämisen takana. Hänellä oli niin henkilökohtaiset kuin vakaumukselliset motiivit puuttua asioiden kulkuun. Puukko löysi avukseen muita samanhenkisiä yliopiston professoreita. Todennäköisesti ilman Puukon ja hänen apureittensa puuttumista asiaan Schurin väitös olisi mennyt läpi ongelmitta.

Saarisalon siirtyminen virkavapaalle juuri ennen Schurin väitöstilaisuutta oli myös ratkaisevaa. Oliko tämä sattumaa vai suunnitelmallista? On mahdollista, että hänelle todella oli pätevä syy anoa virkavapautta, mikä koitui Schurin vastustajien hyödyksi. On myös mahdollista, että häntä painostettiin tai jopa vaadittiin vetäytymään syrjään. Saarisalo loisti poissaolollaan monissa kokouksissa, missä Schurin asiaa käsiteltiin.⁴² Karstenin lausunnossaan (15.5.) esille tuoma oudoksunta osoittaa, että Saarisalon virkavapaalle siirtymisessä oli joitain outoja piirteitä. Itse asiassa Saarisalo oli jo ennen aiemminkin syrjäytetty hänelle jo myönnettystä yliopiston luottamustehtävästä – myös tällöin asian takana oli Puukko.⁴³

39. Erikoista on, että Ramstedt ei myönnä tehneensä virhettä koskien Hämmäläisen käyttämiä kieliä väitöstilaisuudessa.

40. Läsnaä olivat [Arthur] Långfors, [Juho Heikki] Venola, [Yrjö] Hirn, [Edwin] Linkomies, [Aarne Michaël] Tallgren, [Gunnar] Castrén, [Viljo] Tarkiainen, [Onni] Okkonen, [Matti] Rapola, G. [Gabriel] Rein, [Eino] Kaila, E. [Edvard] Rein, [Albert] Hämmäläinen, [Jalmari] Jaakkola, [Väinö] Salminen, [Herman] Gummerus, [Yrjö] Henrik Toivonen, [Kaarlo Ilmari] Kovero, [Jalo] Kalima, [Arno Rafael] Cederberg, [Juho August] Hollo, [Uno] Lindelöf, [Georg John] Ramstedt ja [Yrjö] Ruutu. [Aapeli] Saarisalo oli sairaana; poissa syytä ilmoittamatta olivat [Albert] Lilius, T. E. [Tor Evert] Karsten ja [Gunnar] Landtman. Rafael Karstenin nimeä ei jostain syystä mainita ollenkaan. HKO pöytäkirja 29.5.1937, HYKA/HTA.

41. G. J. Ramstedtin käsikirjoituskokoelma, Coll. 175, Kansalliskirjasto.

42. Synä olivat virkavapaus (3.4.), ulkomaanmatka (17.4), yksityisasiat (15.5.) ja sairaus (29.5).

43. Aapeli Saarisalo (1977) *Elämäni mosaiikki. Rymättylän räätälin poika kotona ja kaukana*, Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 124.

Kustoksen vaihtaminen oli myös siinä mielessä taktista, että se tapahtui niin lyhyellä varoitusajalla, ettei asialle enää mahdettu mitään. Oli asianlaita miten tahansa, Ramstedtin esiintyminen kustoksena antoi Puukolle mahdollisuuden toimia vapaasti. Lisäksi taitavana diplomaattina tunnettu Ramstedt pystyi tilaisuuden puheenjohtajana ohjailemaan tilannetta halutulla tavalla ja viemään sen toivottuun päätökseen. Eksegeetti Puukko tarvitsi avukseen myös Hämmäläisen, sillä kansatiede oli vahvasti esillä Schurin tutkimuksessa. Hämmäläisen mukana oleminen loi enemmän uskottavuutta Puukon yritykselle, muuten Schuria vastaan esitetty kritiikki olisi jäänyt vain teologian varaan ja olisi näin ollut liian yksipuolista.⁴⁴

Poliittiset ja vakaumukselliset taustatekijät

Saksalaisella kulttuurilla oli voimakas asema Suomessa ennen toista maailmansotaa.⁴⁵ Saksaan suuntautuminen oli yleistä nimenomaan yliopistomaailmassa. Suomalaiset professorit kävivät Saksassa esitelmöimässä – monethan heistä olivat siellä opiskelleetkin – ja heitä nimitettiin kunniaprofessoreiksi Saksan yliopistoihin.⁴⁶ Vuonna 1936 Ramstedt kutsuttiin Preussin Tiedekatemian filosofis-historiallisen osaston kirjeenvaihtojäseneksi.⁴⁷

Matti Klingen mukaan aina ei ole helppoa erottaa toisistaan Saksaan suuntautu-

neen kiinnostuksen eri osatekijöitä (kulttuurigermanofilia, edistysellinen tiede, politiikka jne.).⁴⁸ Esimerkiksi Schurin vasta-vaittäjä, Rafael Karsten oli Saksa-myönteinen ja hänellä oli laajat yhteydet saksalaiseen älymystöön. Hänen teoksissaan ei kuitenkaan ole jälkiä natsi-Saksan ideologisista suuntauksista,⁴⁹ myös juutalaiskysymyksessä hän näyttää olleen jyrkästi eri mieltä. Varsinainen natsistinen toiminta jäi Suomessa vähäiseksi mutta juuri yliopistomiehillä ja taiteilijoilla oli siinä keskeinen rooli.⁵⁰

Suomalaiset professorit, jotka kävivät esitelmöimässä Saksassa tai olivat siellä muuten virkansa puolesta, saattoivat seurata läheltä miten sikäläisissä yliopistoissa diskriminoitiin juutalaisia. Vuodesta 1933 lähtien juutalaisten oikeudet toimia Saksan tiedemaailmassa kapenivat asteittain.⁵¹ Tämä tuli myös lopulta koskemaan juutalaisten oikeutta väitellä tohtoriksi, joka evättiin 15. huhtikuuta 1937 (viisi päivää Schurin väitöstilaisuuden jälkeen).⁵² Juutalaisten kohtelussa otettiin mallia Saksasta, sillä myös Helsingin yliopistossa syrjittiin joitakin opiskelijoita juutalaisen syntyperän vuoksi. Vuonna 1936/37 lääketieteellisen kemian opiskelijalle Leo Skurnikille (1907–76) ehdotettiin provokatiivisesti väitöskirjan aiheeksi kallonmittausta, mistä hän luonnollisesti kieltäytyi – toista mahdollisuutta hänelle ei edes aiottu suoda.⁵³

44. Mikä oli kirkkoherra Ronimuksen suhde tapahtuneeseen jää hämmäksiksi. Hän oli filosemitistisen ja missionäärin *Israels Vännerin* (perust. 1904) puheenjohtaja.

45. Mikko Salmela (1998) *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 173–174.

46. Ks. Matti Klinge & al. (1990) 'Helsingin yliopisto 1917–1990', teoksessa Rainer Knapas (toim.) *Helsingin yliopisto 1640–1990* 3. osa, Helsinki: Otava, 148–150; Marjatta Hietala (2006) 'Tutkijat ja Saksan suunta', teoksessa Marjatta Hietala (toim.) *Tutkijat ja sota. Suomalaisen tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmasodan aikana. Historian Arkisto* 121, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

47. Hietala (2006) 46–50. Ramstedtin (myöhemmistä) sympatioista kansallissosialismia kohtaan kertoo se, että hän vuonna 1941 suositteli yhdessä Edwin Linkomiehen kanssa Suomalaisen Tiedekatemian jäseneksi SS:n alaisen *Abnenerben* johtajaa, indologi Dr. Walter Wüstiä. *Abnenerbe*, jonka päätavoitteita oli kehittää arjalaisen rodun antropologian ja kulttuurihistorian

tutkimusta, oli vastuussa mm. Dachau keskitysleireillä tehdyistä ihmiskokeista. Heather Pringle (2006) *The Master Plan: Himmler's Scholars and the Holocaust*, London: Fourth Estate.

48. Klinge & al. (1990) 147.

49. Ilona Salomaa (2002) *Rafael Karsten (1879–1956) as a Finnish scholar of religion. The life and career of a man of science*, Helsinki: Helsinki University Press, 76.

50. Klinge & al (1990) 147.

51. Maaliskuun 7. päivä 1933 astui Saksassa voimaan laki (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamten-tums*), jonka nojalla juutalaiset ja poliittisesti epäilyksien alaiset erotettiin yliopiston viroista. Vuoteen 1939 mennessä 45 % yliopiston viroista oli korvattu uusilla henkilöillä. Hietala (2006) 35.

52. M. H. Kater (1984) 'Everyday Anti-Semitism in Pre-war Germany: The Popular Bases', *Yad Vashem Studies* XVI, 129–159.

53. Samuli Skurnikin haastattelu, Taru Mäkelän (1997) dokumenttielokuva *David – tarinoita kunniasta ja häpeästä*, Helsinki: For real Productions. Skurnikin

Rotuoppi oli saanut vahvan jalansijan Helsingin yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa. Valtion kustantamalla laajalla kallonmittauksiin ja veriryhmiin perustuvalle rotututkimuksella pyrittiin selvittämään suomalaisten alkuperä.⁵⁴ Kaikki rotuopin kannattajat eivät kuitenkaan hyväksyneet antisemitistisiä käsityksiä.⁵⁵ Niin ikään juutalaisen syntyperänsä vuoksi lääketieteen lisensiaatti Moses Hirschowitz (myöh. Zewi; 1908–2002) joutui jättämään vuonna 1937 silmätautien klinikan.⁵⁶ Mauno Vannas, josta oli samana vuonna tullut silmätautiopin professori, ei halunnut, että juutalainen väittelee hänen alaisuudessaan.⁵⁷ On huomattavaa, että Helsingin yliopistossa tapahtui vuoden aikana kolme juutalaiseen opiskelijaan kohdistunutta syrjintää. Tämä ei välttämättä todista järjestelmällisestä diskriminaatiosta mutta kertoo jotakin yliopistossa vaikuttaneesta juutalaisvastaisesta ilmapiiristä.

Marraskuun 9. ja 10 välisenä yönä 1938 tapahtui juutalaisiin kohdistunut väkivaltainen aalto. Kristalliyön (*Pogromnacht*) jälkeen Amsterdamin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta vetosi eurooppalaisiin yliopistoihin, jotta nämä antaisivat myötätuntolausunnon Saksan juutalaisten puolesta.⁵⁸ Helsingin yliopisto ei katsonut aiheelliseksi suostua pyyntöön. Rikosoikeuden

lähimpänä esimiehenä toimi lääketieteellisen kemian professori Paavo Simola. Mainittakoon myös, että tuoloin laitoksella vaikutti myös lääketieteellisen kemian dosenttina ja professorina Erkki Leikola, josta tuli vuonna 1940 perustetun kansallissosialistisen Suomen Valtakunnan Liiton jäsen. SVL:n viralliseen ohjelmaan kuului juutalaisvastaisuus. Henrik Ekberg (1991) *Führerns trogna följeslagare – den finländska nazismen 1932–1944*, [Helsingfors] Schildts, 343.

54. Päiviö Tommila & al. (toim.) (2000a) *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*, Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 548–550.

55. William I. Brustein (2003) *Roots of Hate. Antisemitism in Europe before the Holocaust*, Cambridge: Cambridge University Press, 101.

56. Hirschowitz siirtyi fysiologian laitokselle Ragnar Granitin tutkimusryhmään ja väitteli vuonna 1939. Uno Wegelius (2002) 'Moses Zewi In Memoriam', *Hakebila* 2, 52.

57. Mikael Zewi (1999) 'Mauno Vannas oli sekä natsi että antisemiitti', *Hakebila* 1, 5–6. Vannas toimi yllä mainitun SVL:n puheenjohtajana.

58. Kyseistä kirjettä ei löydy esim. Oikeustieteellisen tiedekunnan arkistosta (tiedekunnan pöytäkirjat),

professori Brynolf Honkasalo kommentoi tilannetta 3. tammikuuta 1939 Yleisradion asiantuntijaryhmän suljetussa keskustelussa seuraavasti:⁵⁹

Kun me ilmoitimme, että emme me voi siitä lausua mitään, sitä eikä tätä, olemme tiedottaneet vain kaikille jäsenille, ettemme lausu siitä mitään, [vastattiin Amsterdamista] että: "Lähettäkää nyt, ettekö voi antaa myötätuntolausuntoa?", että: "Sata yliopistoa on jo antanut." Se oli oikein juutalaismaista tilaamista! Siellä Amsterdamissa on juutalaisvalta kova.

Helsingin yliopistoon tuli myös yksityisiä avunpyyntöjä: elokuussa 1938, viisi kuukautta Itävallan *Anschlussin* jälkeen, saapui rehtori Kaarlo Linkolalle kirje Wienin juutalaiselta romanistilta, Dr. Richard Barthilta, jossa hän vedoten juutalaisten ahdinkoon Itävallassa hakee koulutustaan vastaavaa työtä Helsingin yliopistosta.⁶⁰ Hakemukseen vastattiin kielteisesti.

Yleisiä juutalaisvastaisia ennakkoluuloja, populaarista antisemitismia oli Suomessa. Juutalaisista esitetyt kielteiset käsitykset olivat universaalisti hyväksytyjä ja perustuivat osaltaan "luotettavista lähteistä saatuun tietoon". Esimerkiksi laajalevikkoinen *Pieni Tietosanakirja* (1926)⁶¹ tuo esille yleisiä käsityksiä juutalaisten "rodullisista" erityispiirteistä ja esittää heistä kolme stereotyyppiä⁶², oikeuttaen näin epäsuorasti juutalaisiin kohdistuvan syrjinnän:

Kanslerinviraston arkistosta (saapuneiden kirjeiden diaari), Keskushallinnon arkistosta (konsistorin pöytäkirjat, saapuneiden kirjeiden diaari, rehtorinviraston kirjeenvaihto).

59. Yleisradion asiantuntijaryhmän 3. tammikuuta 1939 käymä keskustelu siitä, voiko juutalaiskysymystä käsitellä julkisesti radiossa (keskustelusta tehtiin epävirallinen nauhoitus, ks. Mäkelä 1997). Keskustelussa, joka on mielenkiintoinen kaleidoskooppi ajan juutalaisvastaisista mielipiteistä, olivat mukana Yleisradion esitelmäpäällikkö Jussi Koskiluoma, dogmatiikan ja siveysopin professori Eino Sormunen, sosiaalhistorian ja sosiaalipolitiikan lehtori Heikki Varis ja rikosoikeuden professori Brynolf Honkasalo.

60. *An das hochblöbliche Rektorat der Universität Helsingfors* 26.8.1938, HYKA, Keskushallinnon arkisto, Rehtorinviraston kirjeenvaihtoa 1891–1945, Fab.

61. Jaakko Forsman & al. (toim.) (1926) *Pieni Tietosanakirja*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 131.

62. Ks. Brustein (2003) 177, 266.

Juutalaisvastaista mielialaa, n. s. antisemitismia on silti olemassa monessa maassa, mikä johtuu paitsi juutalaisten erinomaisen taloudellisen menestyksen aiheuttamasta kateudesta myös heidän epälojaalisista kauppatavoistaan sekä siitä määräävästä asemasta, mikä heillä on Venäjän bolševismissa.

Juutalaisten kansallinen uskottavuus oli kyseenalainen; heidän uskottiin olevan lojalimpia omalle kansalleen kuin Suomelle.⁶³ Outi Karemaa toteaa, että ”juutalaisten epäilyttävyys näyttää tuolloin olleen itseltään selvää”.⁶⁴ Juutalaisvastaisia asenteita ruokkivat myös aikakauslehtien sarja- ja pilakuvat ja jopa kaunokirjallisuus.⁶⁵ 1900-luvun alun sivistyneistönkään parissa juutalaisvastaiset kannanotot eivät olleet epätavallisia. Jean Sibeliuksen päiväkirjoista käy ilmi hänen ennakkoluuloinen asennoituminen juutalaiseen säveltäjään ja kapellimestariin Moses Pergamentiin (1893–1977).⁶⁶ Yhteiskunnallisessa elämässä juutalaisvastaisuus näkyi muun muassa siinä, että juutalaisten lääkäreiden, lakimiesten ja muusikoiden oli vaikea edetä urallaan ja tulla nimitetyksi korkeisiin virkoihin.⁶⁷

Aikalaiskuvausten perusteella juutalaisvastainen ilmapiiri kiristyi erityisesti vuosien 1936–38 aikana myös Suomessa. Käytännössä tämä saattoi johtaa ikäviin välikohtauksiin julkisilla paikoilla sekä kiusantekoon ja uhkailuun.⁶⁸ Myös radikaali antisemitismi nosti päätään äärioikeistolaisryhmien ja kansallissosialistien toimesta, erityisesti tämä näkyi heidän lehdistössään.⁶⁹ Radikaali antisemitismi jäi kuitenkin marginaaliseksi ilmiöksi Suomessa, osittain senkin vuoksi, että juutalaiset olivat prosentuaalisesti hyvin pieni ryhmä (vuonna 1939 noin 0,05 % koko väestöstä).

Schurin puolustajien ja vastustajien vakaumukselliset taustat

Schurin väitösprosessissa mukana olleiden henkilöiden vakaumuksellinen ja poliittinen tausta heijastuu monin tavoin tapahtumien kulkuun. Lisäksi itse henkilöt muodostavat mielenkiintoisen ihmissuhdeverkoston. Schurin puolustajat ja vastustajat jakautuvat

selvästi kahteen leiriin. Puolustajat (Karsten, Westermarck, Hirn) olivat liberaaleja, ruotsinkielisiä sekä kirkko- ja uskontokriittisiä. Schur itsekin edusti näitä arvoja.⁷⁰ Vastustajat (Puukko, Ramstedt, Hämäläinen, Gummerus, Schmidt) puolestaan olivat konservatiiveja ja oikeistolaisia, he puolustivat kirkon ja valtion yhteenkuuluvuutta (”kirkko, koti ja isänmaa”) ja osa heistä ajoi suomenkielen ylivaltaa. Jotkut näiden kahden ryhmittymän henkilöistä olivat ottaneet henkilökohtaisesti yhteen jo vuosia aiemmin, ja kiista Schurin väitöskirjasta voidaan nähdä eräänlaisena jatkumona heidän välisilleen näkemyseroille.

Puukon ja Karstenin välinen kiista, johon liittyvät myös Westermarck ja Hirn, juontaa heidän opiskeluaikansa seuratoimintaan. Westermarckin oppilas Karsten oli aktiivinen radikaalissa ruotsinkielisessä *Prometheus*-seurassa (perustettu 1905), Puukko

63. Matti Klinge (1972) *Viban veljistä valtiotalouspolitiikkaan. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*, Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 160–161.

64. Outi Karemaa (1998) *Vihollisia, vainoojia ja syö-päläisiä. Venäläisviha Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 183.

65. Eero Kuparinen (1999) *Aleksandriasta Auschwitziin – antisemitismin pitkä historia*, Jyväskylä: Ateena, 271; Karmela Bélinki (2000) 'Shylock in Finland: The Jew in the Literature of Finland 1900–1979', *Nordisk Judaistik* Vol. 21, no. 1–2, 45–56.

66. Fabian Dahlström (toim.) (2005) *Jean Sibelius. Dagbok 1909–1944*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 204, 206, 234, 235. Nämä ajatukset eivät kuitenkaan heijastuneet hänen työ- ja ystävyys-suhteeseensa juutalaissyntyisen (kristinuskoon kääntyneen) liedlaulajan, Ida Ekmanin kanssa, jolle hän omisti monia laulujaan.

67. Tuulevi Levin-Silvenius (2003) 'Naum Levin. Viulutaiteilija, HKO:n konserttimestari', *Hakebila* 3, 29–31. Uno Wegelius (2002) 52. Simo Muir (2006) 'Vanha juutalainen musiikki Helsingissä. Historiallis-kielitieteellinen katsaus', *Musiikki* 1, 3–41. Samuel Maslovatin haastattelu, Mäkelä (1997).

68. Ks. Torvinen (1989) 118; Samuel Maslovatin ja Samuel Hirschowitschin haastattelu, Mäkelä (1997).

69. Ks. Jari Hanski (2006) *Juutalaisvastaisuus suomalaisissa aikakauslehdissä ja kirjallisuudessa 1918–1944*, Helsinki: Kirja kerallaan. Artikkeleissa näkyi selkeästi ulkomainen, erityisesti saksalainen vaikutus.

70. Schur ei ollut uskonnollinen, vaikka toimi uskonnon- ja hepreanopettajana. Yhtenä osoituksena tästä on hänen testamenttinsa, missä hän kielsi minkäänlaisten hautajaispuheiden pitämisen omista hautajaisissaan. Lisäksi hautakiveen tuli merkitä vain hänen etu- ja sukunimensä sekä syntymä- ja kuolinpäivänsä. SPH/SJA/KA.

sitä vastustavassa suomenkielisessä Teologisessa Lauantaiseurassa (perustettu 1896).⁷¹ Prometheus-seuran tavoitteina olivat mm. uskonnonvapaus ja kirkon erottaminen valtiosta. Prometheus-seura ei ollut vain papiston vastaisten ideoiden linnake vaan myös sekulaarin humanismin puolestapuhuja. Uskonto haluttiin ikään kuin työntää taka-alalle ja kehittää kristinuskoa kohti uusia muotoja kuten Ilona Salomaa on todennut.⁷²

Prometheus-seura ja sen edeltäjä *Euterpe* (perustettu vuonna 1896) oli syntynyt positivismiin, evolutionismiin, empirismiin, liberalismiin ja sosialismiin myötä. Westermarck toimi Prometheus-seuran puheenjohtajana, hänen oppilaansa Hirn oli puolestaan sen aktiivijäsen ja oli toiminut *Euterpe*-lehden toimittajana.⁷³ Westermarckin mielestä oli käsittämätöntä, että yhteiskunnassa vallitsi yksi etuoikeutettu uskonto, joka suhtautui vihamielisesti muihin uskontoihin. Tässä mielessä Prometheus-seuralla ja Schurin edustamalla *Wissenschaft des Judentumsilla* oli yhteneväiset päämäärät. Prometheus-seuran ja Teologisen Lauantaiseuran välisen diskurssin keskeisin kiistakapula oli juuri kirkon ja valtion suhde toisiinsa. Seurat järjestivät yhteisiä väittelytilaisuuksia ja harjoittivat julkaisutoimintaa.

Karstenin kohokohta Prometheus-seuran toiminnan aikana oli hänen vertailevaan uskontotieteeseen lukeutuva kirjansa *Hedendom och kristendom* (1910). Puukko hyökkäsi jyrkin sanoin kirjaa vastaan *Vartijassa* ilmestyneessä artikkelissaan vuonna 1912. Hänen mukaansa Karstenin työ ilmensi objektiivisen tieteen tekemisen sijaan tarkoitushakuista kristinuskon kritiikkiä. Puukon oli vaikea hyväksyä Raamatun merkitystä ja arvoa alentavia väitteitä.

Prometheus-seuran radikaaleimman jäsenen, Rolf Lagerborgin väitöskirja *Moralens väsen* hylättiin Helsingin yliopistossa vuonna 1900. Työ kuitenkin oikeutti Émile Durkheimin tarkastamana tohtorin arvoon Pariisin Sorbonnessa.⁷⁴ Lagerborg kohtasi poleemisten näkemyksiensä vuoksi teologien ja isänmaallisten piirien vastustusta, eikä sen vuoksi pystynyt etenemään Helsingin yliopistossa.

Karstenin teoreettiset näkemykset kokivat inflaation 1920-luvun lopulta lähtien ja hänen arvostuksensa laski kovasti.⁷⁵ Kriittikin kasvaessa Karstenin edustamaa sosiaaliantropologista paradigmaa kohtaan, hänestä tuli hyvin poleeminen persoona 1930- ja 40-luvulla. Hän julisti monia tiedemiehiä epäpäteviksi, mikä johti siihen, että häneen suhtauduttiin entistä varauksellisemmin. Tällä oli varmasti vaikutusta siihen, että hänen Schurin väitöskirjaa puoltavia lausuntojaan ei otettu vakavasti.

Teologian professori Puukko oli poliittiselta vakaumukseltaan oikeistolainen. Hän oli vuonna 1922 perustetun suomalaisnationalistisen Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) seniorijäsen sen alusta lähtien. AKS ja erityisesti sen sisäpiirinä toiminut Vihan veljet lietsoivat maassa ”ryssävihaa”, joka kohdistui venäläisiin ala-arvoisena rotuna ja bolševikkeina.⁷⁶ Heidän ideologiansa sisälsi ajatuksen myös juutalaisten kuvitellusta johtoasemasta Neuvostoliitossa. Puukko vastusti julkisesti sosialismia ja kommunismia kirjoituksissaan.⁷⁷

Pauli M. K. Niemelä pohtii teoksessaan Puukon suhdetta saksalaiseen kansallissosialismiin ja juutalaisvainoihin. Niemelän mukaan on hämmästyttävää, että Puukko ei käsitellyt aihetta missään,⁷⁸ vaikka hänellä saksalaisen vaimonsa ja opiskeluaikana luotujen kontaktien vuoksi oli paljon yhteyksiä Saksaan. Niemelä toteaaakin, että ”vaikeneminen oli myös kannanotto” ja että ”leimautumisen pelko ja läheisten suojele saattoivat olla syynä totaaliseen vaikenemiseen”.

Suomen kirkolliset johtajat eivät syyllistyneet Saksan juutalaisvainojen hyväksymi-

71. Niemelä (1999) 18; Salomaa (2002) 210–215.

72. Salomaa (2003) 504.

73. Salomaa (2002) 200–211, 242.

74. Päiviö Tommila & al. (toim.) (2000b) *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*, Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 182.

75. Kirjeenvaihto Ilona Salomaan kanssa, maaliskuu 2007.

76. Karemaa (1998) 155–157, 174; Klinge (1972) 57–65.

77. Niemelä (1999) 22, 205, 207.

78. Puukon toimittamassa *Teologisessa Aikakauskirjassa* paheksuttiin useissa kirjoituksissa juutalaisvastaisuutta vuonna 1936. Niemelä (1999) 207.

seen.⁷⁹ Tämä ei suinkaan estänyt lämpimien suhteiden ylläpitämistä – juutalaisvainoista yksinkertaisesti vaiettiin. Puukolla oli merkittävä rooli Saksan kirkon, joka halusi tehdä selvän pesäeron juutalaisten kanssa, ja Suomen kirkon yhteistyössä.⁸⁰

Kansallissosialistinen ideologia heijastui myös suomalaisten teologiiden tutkimukseen: Puukko ehdotti 1930-luvun lopulla Aarre Lauhan tutkimuksen aiheeksi ”pohjolaa ja pohjoisia kansoja” koskevia ennustuksia Vanhassa testamentissa.⁸¹ Teoksensa, *Zaphon, Der Norden und die Nordvölker im Alten Testament* (1943), alkusanoissa Lauha viittaa ”pohjoisten maiden ja kansojen erityisjajaan ideologisessa ajattelussa”, mikä voidaan tulkita viittaukseksi arjalaiseen rotuun ja herrakansa-aatteeseen.

Puukon ja Schurin välinen suhde on hyvin keskeinen Schurin väitösprosessin kannalta, sillä he olivat tunteneet toisensa henkilökohtaisesti useita vuosia. Schurille vuonna 1932 kirjoittamassa suosituksessaan Puukko toteaa, että:

herra Schur täydellisesti hallitsee näitä kieliä [arameaa ja hepreaa] ja että hänellä sitä paitsi on perusteelliset tiedot Vanhaa Testamenttia koskevassa talmudilaisessa ja midrash-kirjallisuudessa. Hänen tietonsa vastaisivat hyvin ”laudatur”-arvosanaa teologian liseniaattitutkinnossa.⁸²

Lausunnosta huomaa, että Schur oli tehnyt suuren vaikutuksen Puukkoon. Jopa niin, että Raamatun käännöskomiteaan kuulunut Puukko käytti Schuria heprean asiantuntijana ja neuvonantajanaan Vanhan testamentin käännöksiin liittyvissä kysymyksissä.⁸³ Keskenään Schur ja Puukko kommunikoivat saksaksi. *Teologisen Aikakauskirjan* päätoimittajana Puukko hyväksyi Schurin artikkelin lehteensä. Asiakirjojen valossa saa myös sellaisen käsityksen, että nimenomaan Puukon ansiosta Schurista tuli Suomen Itämaisen Seuran jäsen.⁸⁴

1930-luvun puolella välissä Puukon suhde tautuminen Schuriin muuttui kuitenkin radikaalisti. Schurin väitellessä Puukko ei ole enää valmis lunastamaan ”sanojaan” Schurin laudatur-arvosanasta. Puukon mielen-

muutoksen takana oli Schurin hakeutuminen Puukon ”arkkivihollisen” Karstenin oppilaaksi westermarckilaisten leiriin.⁸⁵ Puukko oli mitä ilmeisimmin toivonut Schuria omaan tutkijapiiriinsä ja koki tulleen petetyksi. Schurin edustamalla uskontotieteellä, joka oli erillistynyt 1860-luvulla omaksi tieteenalaksi, ei tuolloin ollut Helsingin yliopistossa omaa oppituolia vaan sitä harjoitettiin kolmen eri tieteenalan – teologian, sosiaaliantropologian (käytännöllisen filosofian) ja suomalais-ugrilaisen kansanrunouden tutkimuksen puitteissa. Hyvin kuvaavaa on, että Schurin väitöskirjan bibliografiassa on yksitoista Karstenin kirjaa ja artikkeleita mutta ei yhtään Puukolta.⁸⁶ Puukon ärtymystä lisäsi varmasti se, että Karstenista ja Schurista tuli vuosien mittaan läheisiä ystäviä.⁸⁷

79. Matti Myllykoski & Svante Lundgren (2005) *Murhatun Jumalan varjo. Antisemitismi kristinuskon historiassa*, Helsinki: Yliopistopaino, 364–365.

80. Puukolla oli hyvät suhteet Saksan johtaviin teologeihin. Vuonna 1940 hänestä tuli perustetun Luther-Agricola-seuran puheenjohtaja. Seura tuli symbolisoimaan suomalais-saksalaista kirkollista ja tieteellistä yhteistyötä ja sillä oli myös poliittinen päämäärä maiden suhteiden lujittajana. Eino Murtorinne (1975) *Veljeyttä viimeiseen saakka. Suomen ja Saksan kirkkojen suhteet toisen maailmansodan aikana 1940–44*, Suomen Kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 94, Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura, 54–56, 127–128.

81. Aarre Lauha (1943) *Zaphon, Der Norden und die Nordvölker im Alten Testament, Annales Academiae Scientiarum Fennicae B XLIX*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 3.

82. *Täten todistan...* 20.5.1932. SPH/SJA/KA.

83. Puukon käsikirjoituskokoelmassa (Kansalliskirjasto, Coll. 286) on Schurin 16.4.1932 Puukolle lähettämä saksankielinen kirje, jossa hän esittää useita eri käännösvaihtoehtoja Jesajan kirjan 65. lukuun liittyen.

84. Suomen Itämaisen Seuran Schurille lähettämän kutsun tulla jäseneksi seuraan on allekirjoittanut Puukko. *Finska Orient-Sällskapet* 13.10.1933. SPH/SJA/KA.

85. Tommila & al. (2000b), 163–167. Uskontotieteen oppituoli perustettiin vasta 1970, teologiseen tiedekuntaan. Puukkoa on kuvattu historiallisen raamatuntutkimuksen vakiinnuttajaksi Suomessa. Hän ei kuitenkaan halunnut samaistua suoraan uskonnonhistorian koulukuntaan. Niemelän mukaan Puukko käytti historiallisen tutkimuksen metodia koko laajuudessaan. Niemelä (1999) 68, 229.

86. Westermarckilainen koulukunta oli kaiken kaikkiaan vahvasti esillä: Westermarckilta itseltään oli kolme kirjaa ja G. Landtmanilta yksi.

87. Samana vuonna syntyneiden, Karstenin ja Schurin välille muodostui lähempi tuttavuus. 25.7.1925 päiväämässä kirjeessään Schur kiittää Karstenia vieraanvarai-

Vaakakupissa painoi myös Schurin vasemmistolaisuus. Taistelu ”bolševikkeja” vastaan yltyi 1930-luvulla ja myös suomalaisissa äärioikeistolaisissa julkaisuissa juutalaiset samaistettiin kommunisteihin – tässä kunnostautuivat myös kirkonmiehet.⁸⁸

Mitä ilmeisimmin Puukon suhtautuminen juutalaisiin muuttui rotuvihaa lietsovassa ilmapiirissä. Hän, kuten saksalaiset virkaveljensä, käänsi selkänsä ennen arvostamalle juutalaiselle tutkijakollegalleen. Puukon oppi-isä ja hyvä ystävä,⁸⁹ Leipzigin yliopiston teologian professori Gerhard Kittel, johon Puukko oli myös läheisesti yhteydessä,⁹⁰ oli Saksan teologien edustaman antisemitismin keulahahmoja. Kittel julkaisi 1933–44 useita artikkeleita, jotka kiihottavat vihaamaan ja herjaamaan juutalaisia ja tukivat lämpimästi kansallissosialistien harjoittamaa juutalaispolitiikkaa.⁹¹ Pääteoksessaan *Die Judenfrage* (1933) Kittel pohtii ratkaisua juutalaiskysymykseen ja näkee parhaaksi vaihtoehdoksi juutalaisten eristämisen.⁹² Robert Michaelin mukaan ”kristittyjen teologinen ja rodullinen antisemitismi valmisti, koulutti ja rohkaisi suurta määrää saksalaisia [–] tekemään yhteistyötä Hitlerin hallinnon kanssa ja hyväksymään Hitlerin ’lopullisen ratkaisun’ juutalaiskysymyk-

suudesta ja viittaa heidän käymäänsä keskusteluun Karstenien kesänviettopaikassa Lohjalla. SPH/SJA/KA. Salomaan (2002, 76) mukaan Schur oli Karstenin parhaita ystäviä ja Schurin pojan Boriksen kaaduttua talvisodassa heidän ystävyytensä läheni entisestään.

88. Hanski (2006) 200, 291.

89. Niemelä (1999) 14–16, 58.

90. Puukon käsikirjoituskokoelmassa (Kansalliskirjasto, Coll. 286) on Gerhard Kittelin kaksi hänelle vuonna 1922 lähettämää korttia, jotka koskevat Kittelin julkaisemaa artikkelia uskonnon ja kristinuskon tilaa Saksassa. Kittel toivoi Puukon käsittelevän artikkeliaan suomalaisessa teologisessa julkaisussa. Puukko osoitti tähän kiinnostusta.

91. Robert B. Ericksen (1985) *Theologians under Hitler: Gerhard Kittel, Paul Althaus and Emmanuel Hirsch*, New Haven & London: Yale University Press, 30–31. Kittel oli asiantuntijajäsenenä Walter Frankin vuonna 1936 perustamassa antisemitistisessä *Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlandissa*, ja toimi sen juutalaiskysymystä tutkivan osaston yhteydessä. Sodan jälkeen Kittel vangittiin ja tuomittiin osallisuudestaan rotuvihan lietsontaan.

92. Kirjassa Kittel tuo esille neljä vaihtoehtoa juutalaiskysymyksen ratkaisemiseksi: tuhoamisen, sionismin, assimilaation ja eristämisen. Ericksen (1985) 55–56.

seen”.⁹³ Juutalaisten katsottiin ansainneen kohtalonsa ja sen uskottiin olevan osa ”Jumalan suunnitelmaa”.⁹⁴ Antisemitismi sai aluksi myös vuonna 1934 perustetun Saksan tunnustuksellisen kirkon (*Bekennende Kirche*) hyväksynnän.⁹⁵

Myös Schurin muiden vastustajien kohdalla löydämme kytköksiä (ääri)oikeistolaisuuteen ja saksalaiseen kansallissosialismiin. Ramstedt ja Herman Gummerus toimivat anti-bolševistisessä Prometheus-kerhossa (huom., ei sama kuin yllämainittu Prometheus-seura), Ramstedt puheenjohtajana, ja toimittivat sen *Prometheus*-lehteä.⁹⁶ Seura kannatti ja avusti AKS:n toimintaa. Gummeruksella oli vahva äärioikeistolainen tausta: hän oli yksi Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) perustajista.⁹⁷ Antisemitismi tai rotuoppi ei kuulunut IKL:n viralliseen ohjelmanjulistukseen, mutta kuitenkin liikkeen *Ajan Suunta* -lehdessä oli jyrkkiä juutalaisvastaisia artikkeleita.⁹⁸ Ramstedt ja Schmidt olivat läheisiä työtovereita. Kaukasologi Schmidt käänsi ja toimitti Ramstedtin kirjoja ja artikkeleita saksaksi.⁹⁹ Ramstedtia ja Schmidtiä sekä Hämäläistä yhdisti myös toiminta Suomalais-ugrilaisessa seurassa.

Hämäläisen poliittinen kanta tulee esille hänen kiihkoisänmaallisessa käytöksessään Schurin väitöstilaisuudessa. Välikohtaus ilmentää konkreettisella tavalla Helsingin

93. Robert Michael (2006) *Holy Hatred: Christianity, Antisemitism, and the Holocaust*, New York: Palgrave MacMillan, 156.

94. Michael (2006) 156–161.

95. Tunnustuksellinen kirkko syntyi protestina kansallissosialismia kannattavalle Saksan evankeliselle kirkolle (*Deutsche Evangelische Kirche*). Tunnustuksellisen kirkon johtajien, kuten Dietrich Bonhoefferin mielipide juutalaisvainoja kohtaan kuitenkin muuttui ja he yrittivät auttaa Saksan juutalaisia. Bonhoeffer joutui tästä syystä keskitysleirille, missä hän menehtyi. Myllykoski & Lundgren (2005, 364–365) kuvaa itsenäisyyden saavuttamisen jälkeistä Suomen kirkkoa ”vankasti porvarilliseksi ja oikeistolaiseksi instituutioksi”.
96. Prometheus-kerho oli kansainvälisen Prométhéeliiton jäsen, Prometheus-kerho pyrki ajamaan mm. Neuvostoliiton vähemmistöjen oikeuksia. Halén (1998) 291.

97. Gummerus joutui kuitenkin myöhemmin jättämään IKL:n ruotsinkielisyytensä vuoksi.

98. Kuparinen (1999) 274, 277; Hanski (2005) 87, 291.

99. Halén (1998) 64.

yliopistossa toistakymmentä vuotta vallinnutta kielikiistaa. Vuoden 1925 Ylioppilaskunnan kokouksissa vaadittiin 1923 yliopistolain muuttamista ja yliopiston suomalais-tamista kokonaan.¹⁰⁰ Uutta yliopistolakiehdotusta käsiteltiin juuri Schurin väitöksen alla, ja Schurin väitöspäivänä, lauantaina 10. huhtikuuta järjestettiin suuri yleisökokous Vanhalla ylioppilastalolla, missä keskusteltiin siitä, minkälaisiin toimenpiteisiin pitäisi ryhtyä suomalaisuusvaatimusten läpiviemiseksi. Huhuttiin jopa yliopiston ”miehittämisestä” ja ”miehityslakosta”.¹⁰¹ Päivän kireä tunnelma lienee heittänyt varjonsa myös Schurin väitöstilaisuuden ylle. Lehdistö seurasi tarkkaan lain käsittelyä ja siitä syntyneitä keskustelua – Schurin väitöstilaisuudesta ei näytä löytyvän mitään mainintaa.¹⁰²

Aapeli Saarisalo ei kuulunut kumpaakaan edellä kuvattuun ryhmään. Hänen uskonnollista vakaumustaan voidaan luonnehtia herätyskristilliseksi. Hän oli toiminut lähetysaarnajana Palestiinassa vuosina 1924–26.¹⁰³ Saarisalon ja Puukon välillä oli kuitenkin myös kahnauksensa. Tämä oli alkanut noin kahdeksan vuotta ennen Schurin väitöstä. Saarisalo nimitettiin vuonna 1929 Vanhan testamentin selitysoffin professorin viransijaiseksi, varsinaisen professorin, Puukon, ollessa estyneenä raamatunkäännöskomitean työn tähden.¹⁰⁴ Tämä tehtävä kuitenkin otettiin häneltä pois ennen kuin hän ehti edes aloittaa. Saarisalon edustama fundamentaalinen Raamatun tulkinta ei miellyttänyt hallitsevan teologian edustajia. Tämä näkyi Saarisalon mukaan pitkään hänen kirjojensa ja artikkeleidensa yleisenä halveksumisena; häneltä myös evättiin pääsy opettajaksi pappisliiton tieteellisille kursseille.¹⁰⁵ Viimekädessä Saarisalo ei saanut virkaa teologisesta tiedekunnasta ja päätyikin lopulta Historiallis-kielitieteelliseen osastoon. Saarisalon toimiminen Schurin väitöstyön esitarkastajana ei ymmärrettävistä syistä lisännyt mitenkään Puukon sympatioita Schuria kohtaan.

Antisemitismi Schurin vastaisissa lausunnoissa

Schurin väitöskirjaa vastaan esitetyissä lausunnoissa on useita antisemitistisiä kannan-

ottoja. Selvimmin nämä tulevat esille Puukon ajatuksissa, jotka edustavat kristillistä antisemitismia (anti-judaismia).¹⁰⁶ Nämä käsitykset välittyvät myös Puukon ”oikean käden”, Ramstedtin lausunnosta (24.4.). Ramstedtin, Hämäläisen ja Schmidtin lausunnoissa nousee esille myös (rotu)antisemitistisiä käsityksiä juutalaisten degeneroivasta ja demoralisoivasta vaikutuksesta. Nämä tulevat esille hienovaraisina vihjauksina, joiden tarkoituksena on saattaa Schur epäilyttävään valoon. Schurin juutalaisuus tuodaan esille epäsuorasti, korostetuimmin se näkyy Puukon lausunnossa. Olisi epätohdennäköistä, että yliopiston pöytäkirjoista ja niiden liitteistä löytyisi suoria antisemitistisiä syytöksiä ja nimettelyä.¹⁰⁷

100. Klinge & al. (1990) 73, 87–90. Suomenkieliset opiskelijat halusivat muutoksen vuoden 1923 yliopistolakiin, jonka koettiin olevan kiinnitetty ”ruotsalaisen yläluokan ja ruotsalaisen hengen talutusnuoraan”. Kielikysymystä käsiteltiin eduskunnassa vuodesta 1925 lähtien.

101. ’Ylioppilaat liikehtivät yliopistolakiehdotuksen johdosta’, *Helsingin Sanomat* 10.4.1937. Uusi ylioppilaslaki hyväksyttiin huhtikuussa vuonna 1937. Suuria muutoksia se ei tuonut mukanaan. Klinge & al. (1990, 98) toteaa seuraavaa: ”Laissa oli kahdessa kohdassa julistuksellista sävyä, jonka tarkoituksena oli oikeastaan hämäämällä tyydyttää suomalaisuusrintamaa.” Uudessa laissa määriteltiin mm. ruotsinkielisten professuurien kiintiöt sekä uutena asiana ruotsinkielisen oppilaan oikeus ”harjoituksissa, kuulusteluissa, ja koikeissa sekä suullisesti, että kirjallisesti käyttää äidinkieltään”.

102. Ainakaan *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi* ja *Hufvudstadsbladet* eivät käsittele asiaa.

103. Hanski (2006) 97. Hanski käsittelee tutkimuksessaan Saarisalon asennetta juutalaisiin (sivut 97–99). Saarisalon kirjoituksissa tulee esille ajalle tyypillisiä juutalaisvastaisia asenteita, erityisesti koskien ”itäjuutalaisia”, joita Schurkin edusti.

104. Saarisalo sanoo syyksi saarnan, jonka hän oli pitänyt yliopiston avajaisjumalanpalveluksessa vuonna 1929. Saarisalo (1977) 24.

105. Saarisalo (1977) 123–131.

106. Termi *antijudaismi* on syntynyt holokaustin jälkeisenä aikana teologiain parissa kuvaamaan uskonnollisin perustein motivoitua juutalaisvastaisuutta vs. *rotuantisemitismiä*. Näin on haluttu luoda etäisyyttä kristinuskon perinteisen juutalaisvastaisuuden ja natsi-Saksan harjoittaman antisemitismin välille. Raja näiden termien välillä on kuitenkin häilyvä ja siksi termi *kristillinen antisemitismi* on oikeutetumpi. Ks. Myllykoski & Lundgren (2005) 17–20.

107. Asianomaisten arkistoihin päätyneessä kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa ei ole mitään mainintaa Schurin väitösprosessista.

Puukon edustama kristillinen antisemitismi tulee esille hänen negatiivisesta asennoitumisesta Schurin käyttämiin ”juutalaisiin lähteisiin”, jotka viittaavat talmud- ja midraškirjallisuuteen. Schur käytti tätä aineistoa primäärisenä lähteenä Raamatun tekstien ohella, ei siis rinnasteisena tiedekirjallisuuden kanssa. Myös väitöskirjan bibliografiasa nämä on erotettu toisistaan. Rabbiniin kirjallisuuden arvostus oli heikko protestanttisten teologioiden keskuudessa. Sen nähtiin kuuluvan niin kutsuttuun eksiilin jälkeiseen aikaan tai ”myöhäisjuutalaisuuteen” (*Spätjudentum*) eli toisen temppelein ja sen jälkeiseen juutalaisuuteen. Liberaali-teologian uskonnonhistorialliset koulukunnat arvostivat profeettoja, joita he pitivät juutalaisuuden korkeimpana saavutuksena; Jeesus oli sisällyttänyt opetuksensa kaiken, mikä profeettojen sanomassa oli arvokasta.¹⁰⁸

Korkeat eettiset ja inhimilliset arvot liitettiin näin kristinuskoon, kun taas juutalaisuutta leimasi synkkä lakihurskaus. Sen kehitys oli jäänyt puolitiehen jatkaen rappeutumistaan rabbien ja talmud-oppineiden vaikutusvallan alla. Vanha testamentti nähtiin kirjoituskokoelmana, joka todisti kristinuskon ja kirkon puolesta, juutalaisuutta ja juutalaisia vastaan. Puukon lauseesta ”–kun ne [talmud- ja midraškirjallisuus] samasta asiasta esittävät aivan eri mielipiteitä, vieläpä asiasta, joka Vanhan testamentin alkutekstin mukaan on jokseenkin selvä” käy ilmi hänen ärtymyksensä sille, että Schur asettaa rabbiniin kirjallisuuden Vanhan testamentin kanssa samalle tasolle.¹⁰⁹ Antisemitististen käsitysten mukaan Talmud oli juutalaisten rappeutuneen moraalin lähde.¹¹⁰ Lisäksi Puukko suhtautuu negatiivisesti gematriaan tehtyihin viittauksiin. Vanhojen uskonnollisten antisemitististen käsityksien mukaan juutalaiset yhdistettiin paholaiseen ja antikristukseen ja he olivat näin taipuvaisia salatieteisiin ja erilaisiin rituaaleihin.¹¹¹

Puukon kielteisyys eksiilin jälkeistä juutalaisuutta kohtaan tulee esille myös hänen kirjallisessa tuotannossaan. Niemelän mukaan Puukko omaksui tämän wellhauseni-laisen¹¹² käsityksen Israelin uskonnon his-

torian kehityksestä nimenomaan oppi-isältään Rudolf Kitteliltä, jonka teoksessa *Geschichte des Volkes Israel* (1909–12, 1929) tämä on vahvasti esillä.¹¹³ Vuonna 1911 Kittel puolusti Leipzigin korkeimmassa oikeudessa tunnettua antisemitistiä, Theodor Fritschia, tätä vastaan nostetussa jumalanpilkkasyytteenä.¹¹⁴ Ratkaisevassa lausunnossaan Kittel totesi, että juutalaisuuden moraalin alempiarvoisuus oli laajalti Vanhan testamentin tutkijoiden hyväksymä dogmi. Fritsch käytti tätä häikäilemättä hyväkseen antisemitistisessä propagandassaan. Puukon kielteinen kanta eksiilin jälkeistä juutalaisuutta kohtaan nousee esille jälleen kolme vuotta Schurin väitöksen jälkeen ilmestyneessä teoksessa *Israelin uskonnon historia*.¹¹⁵ Hänen mukaansa Israelin profeettojen jälkeen on nähtävissä uskonnon laskusuunta: kangistuminen lakiuskonnon kaivoihin sekä hengettömään muoto- ja kirjauskontoon, minkä yhtenä kulmakivenä on ympärileikkaus. Schurin väitöskirjan aihe itsessään oli Puukon edustaman teologisen koulukunnan kannalta arveluttava.

Puukon epävirallisessa lausunnossa on myös toinen kohta, jossa juutalaisuuden/juutalaisten ja kristinuskon/ei-juutalaisten suhde tulee esille. Lauseellaan: ”Kirja on kai aijottu Kristittyjenkin luettavaksi, koska se

108. Myllykoski & Lundgren (2005) 339–340; Wassermann (2002) 86–87.

109. Rabbiniin juutalaisen käsityksen mukaan Tora eli juutalainen laki koostuu niin kirjallisesta (*Tora šebikhtav*) kuin suullisestakin (*Tora šebeal pe*, ts. Talmud) osasta.

110. Jacob Katz (1980) *From Prejudice to Destruction. Anti-Semitism, 1700–1933*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 305.

111. Brustein (2003) 53–54.

112. Julius Wellhausenin kirjallisuuskriittinen koulukunta oli hallitseva 1800–1900-lukujen vaihteessa. Puukko edusti pitkälti Wellhausenin koulukuntaa, vaikkakin hän omaksui myös piirteitä Kittelin historiallis-kriittisestä metodista. Ks. keskustelu Niemelä (1999) 227–232.

113. Niemelä (1999) 63.

114. Ulrich Kuschel (1991) *Die unterlegene Religion. Das Judentum im Urteil deutscher Alttestamentler, Studien zu Kirche und Israel* 12, Berlin: Institut Kirche und Judentum, 119–124; Wassermann (2002) 89. Oikeustoimi koski Fritschin kirjasta *Mein Beweismaterial gegen Jahwe*, jossa hän totesi, että ”juutalaisuus on koitunut kiroukseksi nykykulttuurille sen pahantahtoisuuden ja ihmisyyttä vihaavan hengen vuoksi”.

115. Niemelä (1999) 148–149.

on esitetty Helsingin yliopiston Hist.-kielit. osaston tarkastettavaksi”, hän korostaa Schurin juutalaisuutta ja tuo esille oletuksen, että Schur olisi kirjoittanut väitöskirjansa ensisijaisesti juutalaiselle tiedeyhteisölle. Näin hän leimaa koko väitöskirjan juutalaiseksi, toisin sanoen epäkristilliseksi ja epäkansalliseksi. Klingen mukaan tieteesen, jota ei harjoitettu kansallisessa hengessä, asennoiduttiin Suomessa 1930-luvulla kielteisesti; ”siihen sisältyi kansakunnalle epälojaalin irrottautumisen, itsetarkoituksellisuuden sävy”.¹¹⁶ Saksan protestanttisten teologiiden suhtautuminen juutalaista tiedettä, *Wissenschaft des Judentumsia*, kohtaan oli pääosin torjuva, vaikkakin jotain dialogia heidän välillään oli.¹¹⁷ Esimerkiksi Rudolf Kittel oli juutalaisen lehtorin nimittämisestä koskevassa lausunnossaan tuonut selvästi julki epäluulonsa ja pelkonsa ”juutalais-apologeettista” ja ”kristinuskon vastaista” juutalaista tiedettä kohtaan. Juutalaisten kristinuskon kritiikki oli kristityille erityisen kiusallinen, johtuen siitä erityissuhteesta mikä kristinuskolla oli juutalaisuuden kanssa.¹¹⁸ Myös Franz Delitzsch, jonka tutkimuksiin Schur ei ilmeisesti tietoisesti viittaa, vastusti *Wissenschaft des Judentumsia*.¹¹⁹ Puukon, kuten hänen arvostamansa Kittelinkin kohdalla, ”harmiton” antijudaismi johti käytännössä myös antisemitismiin ja syrjintään. Kielteisyys eksiilin jälkeistä juutalaisuutta kohtaan oli Puukon keskeisin ideologinen motiivi Schurin väitöskirjan vastustamisessa.

Puukko – Ramstedtin ja Hämäläisen ohella – kritisoi lausunnossaan myös Schurin saksan kieltä. Huomio kiinnittyy erityisesti hänen määritelmänsä ”epäsaksalainen”. Schurin hakiessa Historiallis-kielitteelliselle Osastolle hänen äidinkielekseen mainitaan saksa. Schur oli kuitenkin ajan juutalaisen sivistyneistön tapaan siirtynyt varsinaisesta äidinkielestään jiddiistä saksaan. Lisäksi Itä-Preussin rajalla sijainnut Verbolov (saksaksi Wirballen), missä Schur vietti nuoruutensa oli pitkälti saksankielinen kaupunki. Jiddišin ja saksan läheisen sukulaisuuden vuoksi juutalaisten oli helppo omaksua sujuva saksan taito – aksentista eroon pääseminen oli kuitenkin vaikeam-

paa.¹²⁰ Jiddiä tai ”juutalaissaksa”, kuten jiddiä silloin kutsuttiin, koettiin turmeltuneeksi saksaksi ja ennen kaikkea sekakieleksi, ”siansaksaksi”.¹²¹ Schmidtin Schurin kieltä koskevan lausunnon lopussa on selvää asenteellisuutta ja provosointia, muun muassa maininnat ”julkea tyyli”, ”kadun kieli”, ”halpa journalismi” viittaavat antisemitistiin käsityksiin juutalaisten puhuman jiddiä ja saksan turmelevasta vaikutuksesta ”puhtaaseen” saksaan.¹²²

Schmidtin kuvaus Schurin tyylin ”kyynisydestä” on myös yhteneväinen antisemitistisen ideologian kanssa, joka näkee juutalaisen kylmän laskelmoivan älyn johdattelemana ihmisenä. Lisäksi kuvaukset Schurin tyylin epäluovuudesta ja sieluttomuudesta viittaavat käsitykseen juutalaisen rodun kreatiiviteetin puutteesta.¹²³ Myös Ramstedt – Schmidtin vaikutuksesta – tuo esille samantapaisia mielipiteitä Schurin tyylistä.¹²⁴ Lausuntonsa lopussa Schmidt leimaa Schurin henkilöksi, joka tahraa Helsingin yliopiston maineen. Antisemitistisen retoriikan keskeisimpiä teemoja on ollut juuri juuta-

116. Klinge (1972) 173.

117. Wassermann (2002) 83, 92.

118. Brustein (2003) 49.

119. Delitzsch, joka oli perustanut missionäärisen *Institutum Judaicum*in, koki juutalaisuuden tutkimuksen ensisijaisesti kristinuskon puolustamisena juutalaisuutta vastaan. Hänen tavoitteenaan oli missionäärisessä hengessä vastustaa *Wissenschaft des Judentumsin* pyrkimystä vahvistaa juutalaista identiteettiä. Wassermann (2002) 86. Schur oli tilaamiensa saksalaisten tiedejulkaisujen ansiosta hyvin perillä protestanttisen ja juutalaisen teologian välisestä dialogista.

120. Stewen M. Lowenstein (2005) 'The Beginning of Integration, 1780–1870', teoksessa Marion A. Kaplan (toim.) *Jewish Daily Life in Germany, 1618–1945*, Oxford: Oxford University Press, 128.

121. Joshua A. Fishman (1985) 'Lively life of a "dead" language (or "everyone knows that Yiddish died long ago")', teoksessa N. Wolfson & J. Manes (toim.) *Language of Inequality*, Berlin: Mouton Publishers, 210. Ajan yleisen käsityksen mukaan jiddiä ei ollut itsenäinen kieli vaan saksan varieteetti tai murre. Nykyisen lingvistisen käsityksen mukaan jiddiä kieli luetaan kuuluvaksi länsi-germaanisiin kieliin. Luonteeltaan se on fuusiokieli, jonka germaaniseen ainekseen on yhdistynyt seemiläisiä ja slaavilaisia vaikutteita.

122. Antisemitistisen käsityksen mukaan juutalaisten kulttuurinen eroavaisuus ilmeni juuri epäkorrektina saksan kielenä sekä maun ja käyttäytymisen karkeutena. Katz (1980) 204–205.

123. Brustein (2003) 133; Katz (1980) 307.

124. Ramstedt kertoo lausunnossaan (24.4.) olleensa yhteydessä Schmidtiin koskien väitöskirjan kieltä.

lainen länsimaisen/kristillisen kulttuurin degeneroijana.¹²⁵

Schmidtin lausunto osoittautui ratkaisevaksi, sillä Historiallis-kielitieteellinen osasto lopulta hylkäsi väitöskirjan juuri kielen virheellisyyden ja tyylin vuoksi. Tämä oli selkeä ja konkreettinen peruste väitöskirjan hylkäämiselle. Schlückingin epävirallisen kannan¹²⁶ mukaan saa kuitenkin käsityksen, että kielessä ei ollut tavallisuudesta poikkeavaa määrää virheitä ja että harva Helsingin yliopiston saksankielisistä väitöskirjoista olisi kestänyt samankaltaisen tarkastelun.¹²⁷ Schur joutui näin ollen silmätikuksi.

Puukolta ja Schmidtiltä lainattujen argumenttien lisäksi Ramstedtin lausunnosta (24.4.) nousee esille selvä pyrkimys luoda epäilyttävä mielikuva Schurista ja näin kritisoida väitöskirjan lisäksi itse persoonaa. Ramstedtin antaman kuvauksen perusteella:

1. Schurin puhetyyli on spekulatiivinen ("Erialaisten ongelmien ja arvailujen spekulointi, ilman järkevää johtopäätöstä, tuntuu olevan tunnusomaista väittelijän mentaliteetille") ja ajatukset sekavia ("epäselvä ilmaus epäselvälle ajatukselle").
2. Schur on julkea (lainaus *Um keine wissenschaftliche Pornografie zu treibe*) ja siveetön (lainaus *das sexuelle Motiv der Drei*).
3. Schur rienaa uskontoa (lainaus *Ob Gott derartige Wunder beweisen könne, weiss ich nicht*) ja hänellä on erityinen kiinnostus magiaa kohtaan (*Zahlensymbolik, Zahlenmystik, Zahlenmagie* jne. – joihin maisteri Schurilla näkyy olevan erityinen mieltymys).

Ramstedtin lausunnon luonnehdinnat ja vihjaukset viittaavat antisemitistisiin stereotyyppioihin juutalaisten käyttäytymisestä sekä käsityksiin "juutalaisen rodun" henkisestä ja moraalista rappiosta.¹²⁸ Edellä mainitun Fritschin antisemitistisen propagandan keskeisin tavoite oli juuri juutalaisen luonteen ja mentaliteetin diskreditointi. Toisen keskeisen antisemitismin teoreetikon, Houston Stewart Chamberlainin mukaan juutalaisilta

puuttui uskonnollinen herkkätuntoisuus, ja he olivat täysin vailla aitoa uskontoa.¹²⁹ Juutalaisissa nähtiin vaikuttavan erityinen demoninen rotuominaisuus ja heidän uskottiin olevan pahan ja destruktiivisuuden ruumiillistumia.¹³⁰

Schurin vaiheet väitöksen jälkeen

Schur ei lannistunut väitöskirjansa hylkäämisestä vaan esitti syksyllä (25.9.1937) korjatun ja uudistetun version väitöskirjastaan, nimellä *Die Beschneidung im Licht der alttestamentlichen und nachbiblischen jüdischen Folklore*.¹³¹ Esitarkastajina toimivat Saarisalo ja sosiologian professori Gunnar Landtman. Jälkimmäinen heistä ehdotti väitöskirjan hyväksymistä – yllättäen Saarisalo ei kuitenkaan ollut valmis hyväksymään käsikirjoitusta sellaisenaan.¹³² Hänen suomenkielisen lausuntonsa mukaan siinä oli niin muodollisia kuin opillisia puutteita.¹³³ Lausunto myötäilee tällä kertaa selvästi Schurin vastustajien ajatuksia (sävy on kuitenkin asiallinen). Lopulta Schur itse päätti vetää väitöskirjansa pois käsittelystä.¹³⁴ Tietoa

125. Brustein (2003) 64, 133, 143; Katz (1980) 303–317.

126. Kummastusta herättää se, että Schlücking ei esittänyt omaa analyysia tekstistä, puhumattakaan, että hän olisi tehnyt yleistyksiä yliopiston saksankielisten väitöskirjojen tasosta. Mahdollisesti lehtori Schlückingillä, joka oli parikymmentä vuotta professori Schmidtiä nuorempi, ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin yhtyä Schmidtin kantaan.

127. Schurilla oli saksan kielen hallinnan takeena vaativa *pro exercitio* -kielikoe, ja hän oli jo julkaissut useita laajoja artikkeleita saksaksi.

128. Michael (2006) 153.

129. Katz (1980) 307, 314.

130. Näillä käsityksillä oli vahvat juuret uskonnollisessa antisemitismissä ja sen vuosisataisissa myyteissä. Ks. Brustein (2003) 53.

131. 'Ympärileikkaus vanhatestamentillisen ja Raamatun jälkeisen juutalaisen folkloren valossa.' Esitarkastajien mukaan kirjaan oli lisätty kaksi kappaletta ja loppupäätelmät. Käsikirjoitusta ei ole Schurin henkilöarkistossa.

132. HKO pöytäkirja 6.11.1937, 3. §, *Litt. Landtman* [ruotsiksi], *Litt. Saari* [suomeksi] HYKA/HTA.

133. Saarisalon mukaan bibliografiassa oli puutteita sekä kieli olisi edelleen vaatinut tarkastusta. Lisäksi Saarisalo viittaa uuteen "Pentateukkiteoriaan" (esim. koskien Vanhan testamentin ajoitusta). Huomio on epäselvä, eikä hän tee yhtään viittausta Schurin väitöskirjaan.

134. HKO pöytäkirja 27.11.1937., 1. §, *Litt. Schur* [ruotsiksi] HYKA/HTA.

Schurin omista reaktioista väitöskirjan hylkäämiseen ei ole toistaiseksi löytynyt. Schurin poika Boris Björn (1915–40) kaatui sodassa ja näin Schurille ei jäänyt perillisiä, jotka olisivat ylläpitäneet muistitietoa tapahtuneista. Myöskään Schurin tuttavapiiriin kuuluneen Bernhard Blaugrundin (1889–1948) tytär ja ottotytär eivät muista kuulleensa asiasta.¹³⁵ Saarisalo puolestaan ei mainitse muistelmissaan *Elämäni mosaiikkia*, missä hän kuvaa väitösopiskelijoitaan, koko Schurin nimeä.

Kaikesta vastoin käymisestä huolimatta Schur jatkoi tutkimustyötään ja julkaisutoimintaansa.¹³⁶ Schurin henkilöarkistossa on muun muassa laaja käsikirjoitus, joka koskee kuningaskunnan käsitettä juutalaisten lähteiden valossa.¹³⁷ Hän kirjoitti myös kansandemokraattiseen *Ny Tid* -lehteen. Vuonna 1947, kaksi vuotta ennen kuolemaansa, Schur joutui julkisen antisemitistisen hyökkäyksen kohteeksi oikeistolaisessa *Borgåbladet*-lehdessä ilmestyneessä mielipidejutussa.¹³⁸ Lehden päätoimittaja Helmer J. Wahlroos (1897–1971) syytti hyvin poleemiseen sävyyn *juutalaista* (sic!) Schuria jumalanpilkasta. Schur allekirjoitti *Ny Tidissä* ilmestyneen puolustuspuheenvuoronsa – *Jude n Israel Schur*.¹³⁹

Israel-Jakob Schurin väitöskirjaa käsittelevien lausuntojen retoriikasta käy ilmi, että häntä vastaan esitettyjen syytösten taustalla oli selviä antisemitistisiä motiiveja. Taustalla vaikuttivat myös Helsingin yliopiston kielikiista ja professoreiden poleemiset suhteet. Schur joutui teologien, westermarcki-

laisen uskontotieteen ja kansallisten (suomalais-ugrilaisten) tieteiden uskonnontutkimuksen välillä vallinneiden kiistojen uhriksi. Puukon ja Schurin välien rikkoutuminen 1930-luvun puolessa välissä on väitöskirjan kohtalon kannalta keskeinen tekijä. Henkilökohtaisten syiden ohella Puukon ideologinen päämotiivi väitöskirjan vastustamisessa oli hänen kielteisyytensä eksiilin jälkeistä juutalaisuutta kohtaan. Puukon Ramstedtille laatimassa lausunnossa on kiistatonta todisteita kristillisestä antisemitismistä. Ramstedtin ja Schmidtin lausunnoissa on selviä viitteitä käsitykseen juutalaisten degeneroivasta vaikutuksesta länsimaiseen/kristilliseen kulttuuriin. Schurin vastustajat, jotka olivat Helsingin yliopiston oikeistolaisia professoreja, eivät vain tyytyneet esittämään pitkälti aiheettomia ja tekaistuja vastaväitteitä väitöskirjan tieteellisestä tasosta vaan pyrkivät myös demonisoimaan Schurin ihmisenä. Lopulta jo esitarkastuksessa hyväksynnän saanut väitöskirja hylättiin kyseenalaisin perustein. ■

135. Keskustelu H.E.:n ja N.S.:n kanssa, maaliskuu 2006.

136. Esim. (1937) *Mose ein Gott?: eine volkskundliche Untersuchung*. Helsinki: Societas Orientalis Fennica.

137. (1944) *Kungadömet väsen enligt israelitisk-judeisk uppfatning. En kultur- och religionshistorisk undersökning*.

138. 'Ny Tid ...', *Borgåbladet* 6.5.1947. Wahlroosin juttu koski Schurin *Ny Tidissä* 3.5.1947 ilmestynyttä artikkelia *En feltolkad legend*, jossa hän esitti kriittisiä näkemyksiä Raamatun kertomuksista syntiinlankeemuksesta ja veljessurmasta.

139. 'Svaren till Borgåbladets Pontus', *Ny Tid* 7.5.1947.